ŞƏMSƏDDİN HACIYEV
ƏVƏZ BAYRAMOV

BEYNƏLXALQ İQTİSADİYYAT

BAKI - 2005

MUHASIBAT.AZ

ŞƏMSƏDDİN HACIYEV
ƏVƏZ BAYRAMOV

BEYNƏLXALQ İQTİSADİYYAT

(Metodiki göstərişlər)

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 271 saylı 21.04.99-cu il tarixli əmrinə əsasən çap edilir.

BAKI - 2005

MUHASIBAT.AZ

AZƏRBAYC AN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Rəyçilər: **Teymur Vəliyev**, Azərbaycan MEA -nın müxbir üzvü, i.e.d., professor

Müzəffər Məmmədov, AzDİU - nun «BİM və marketinq» kafedrasının dosenti

Elmi redaktor: **Şəmsəddin Hacıyev**, i.e.d., professor

© «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı - 2005

MUHASIBAT.AZ

GİRİŞ

Qlobal qarşılıqlı asılılığın getdikcə güclənməsi, ümumdünya səviyyəsində bütövləşmənin və vahidləşmənin böyük sürətlə getməsi öz mahiyyəti etibarı ilə mürəkkəb, çoxlaylı və çoxşaxəli bir fenomenin-beynəlxalq iqtisadiyyatın formalaşmasına gətirib çıxardı. Beynəlmiləl səviyyədə sistemli yaranış səciyyəsi daşıyan beynəlxalq iqtisadiyyatın hərtərəfli və dərindən öyrənilməsi ümummilli mənafelərin daha tam və dolğun ödənilməsi zəruriliyi baxımından müasir dövrün ən aktual problemləri sırasındadır. Milli sosial-iqtisadi tərəqqinin xarici aspektlərinin öncül mövqelərə çıxması və bütün bunların nəticəsi kimi dövlət qurumlarının vəzifə və funksiyalarında baş verən keyfiyyət dəyişiklikləri qarşılıqlı əlaqələrdə mikrosəviyyənin rolunu və əhəmiyyətini görünməmiş dərəcədə yüksəltmişdir. Belə olan təqdirdə əsas məqsədin məcmu dünya iqtisadi potensialından səmərəli istifadə probleminin üzərinə düşdüyü şübhəsizdir.

Dünya iqtisadiyyatına optimal qovuşma keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biridir.

Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin sabitqədəmli inkişafı milli iqtisadiyyatda stabilləşdirici rol oynamaq iqtidarındadır.

Eyni zamanda, milli və regional iqtisadi yeniləşmə probleminin həlli də dünya təcrübəsi bazasında həyata keçirilə bilər.

Bütün bunlar beynəlxalq iqtisadiyyatın ödənilməsinə olan marağı şərtləndirən əsas səbəblər kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Təqdim etdiyimiz metodiki göstərişlər «Beynəlxalq iqtisadiyyat» fənninin müasir tələblərə uyğun şəkildə tədrisinin həyata keçirilməsi zərurəti ilə bağlıdır. Ümid edirik ki, qeyd edilən aspektdə tədrisin təşkili və onun elmi səviyyəsinin yüksəldilməsində sözügedən metodiki göstərişlərin müəyyən rolu olacaqdır.

Müəlliflər

MUHASIBAT.AZ

Mövzu I

BEYNƏLXALQ İQTİSADİYYAT: MAHİYYƏTİ, FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF QANUNAUYĞUNLUQLARI

1. «Beynəlxalq iqtisadiyyat» anlayışı.
2. «Beynəlxalq iqtisadiyyat» fənninin predmeti və vəzifələri.
3. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın genezisi.
4. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın metodologiyası.
5. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın strukturu.
6. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın inkişaf qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri.

1. «Beynəlxalq iqtisadiyyat» (Bİ) anlayışı

Əsas anlayışlar:

- Xarici iqtisadi fəaliyyət: Milli sərhədlərdən kənara çıxan iqtisadi fəaliyyət;
- Milli iqtisadiyyat: Ayrıca götürülmüş bir ölkənin iqtisadiyyatı;
- Milli ixrac potensialı: Xarici iqtisadi əlaqələrdə istifadə olunan yaxud istifadə edilməsi mümkün olan təbii, istehsal, elmi-texniki, əmək və maliyyə resurslarının məcmusu;
- Milli iqtisadiyyatlar arasında iqtisadi əlaqə: Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər (BİM).

Hal-hazırda dünyada 209 müstəqil dövlət vardır. Bunlardan 185-i BMT-nin, 190-ı Dünya Bankının üzvləridirlər.

MUHASIBAT.AZ

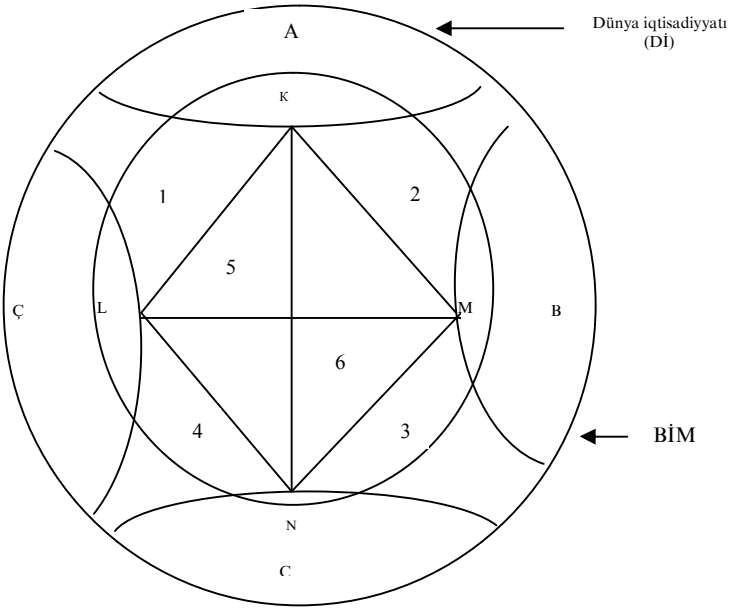

Şəkil 1. Bİ-ın sxemi

A, B, C, Ç – milli iqtisadiyyatlar;
K, L, M, N – milli ixrac potensialı;
1, 2, 3, 4, 6- Mİ-lərın iqtisadi əlaqələri (İƏ).

İqtisadi ədəbiyyatda Bİ-ə yanaşmalarda müxtəliflik və pərakəndəlik hökm sürməkdədir.

Eyniyyətlər

1) **Bİ = Dİ**
2) **Dİ=Σ Mİ+İƏ**
3) **Dİ=Σ Mİ**
4) **Bİ=Dİ=BİM**

MUHASIBAT.AZ

Beynəlxalq iqtisadiyyat:
-Mürəkkəb və çoxlaylı sistemli yaranışdır;
-Milli və beynəlxalq səviyyələrdə fəaliyyət göstərən iqtisadi münasibətlər sistemidir.

2. «Beynəlxalq iqtisadiyyat» fənninin predmeti və vəzifələri

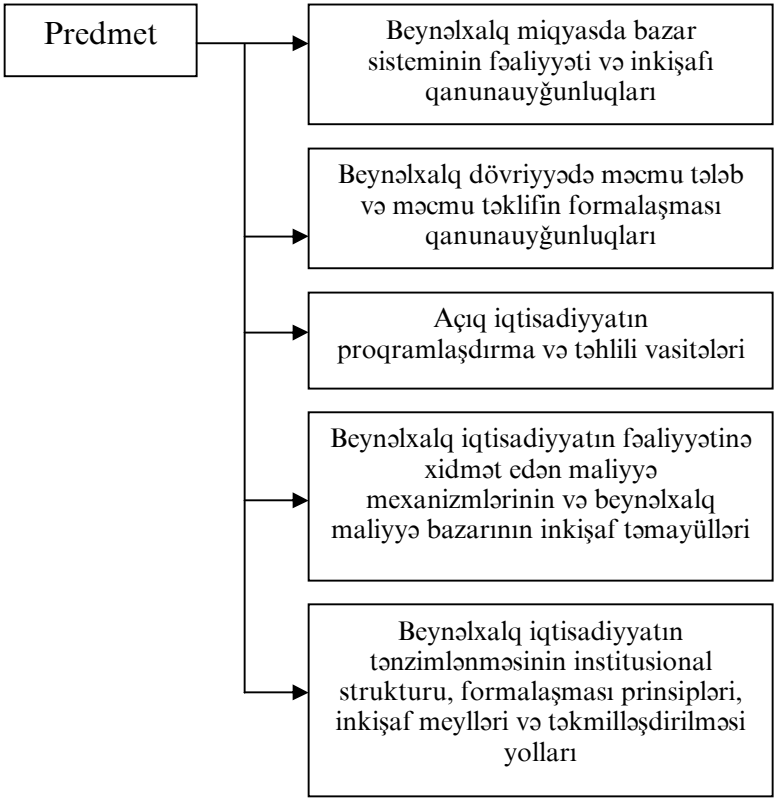

Şəkil 2. Bİ-n predmeti

MUHASIBAT.AZ

Vəzifələri:

1. Bİ-n inkişaf prosesini səciyyələndirən nəzəri müddəaların öyrənilməsi.
2. Bİ-n praktiki funksiyasının öyrənilməsi.
3. Bİ-n tənzimlənməsi probleminin öyrənilməsi.

3. «Beynəlxalq iqtisadiyyat» genezisi

Bİ-n inkişafı tarixinə ikili baxış:

1. Sosial-iqtisadi formasiya;
2. Sivilizasiya.

Şəkil 3. Ümumbəşəri iqtisadi inkişafa əks-mövqelərdən baxış

MUHASIBAT.AZ

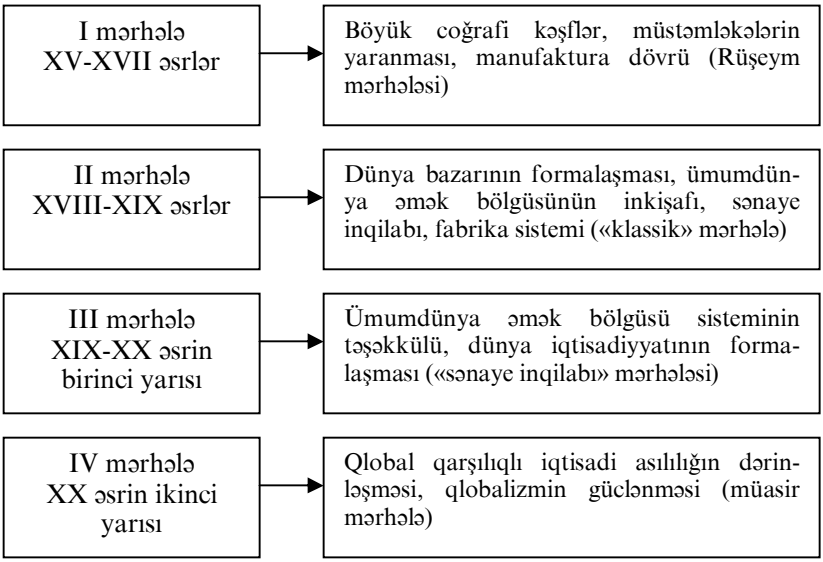

Şəkil 4. Beynəlxalq iqtisadiyyatın genezisi

4. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın metodologiyası

Metodologiya: Yeni paradiqma problemi.

Falsifikasionalizm

Əsas nəzəri baxışlar:

1. Neoklassik məktəb;
2. Yenikeynçi məktəb;
3. Rasional gözləmələr məktəbi.

MUHASIBAT.AZ

Bİ təhlili metodları

1. Sistem metodu

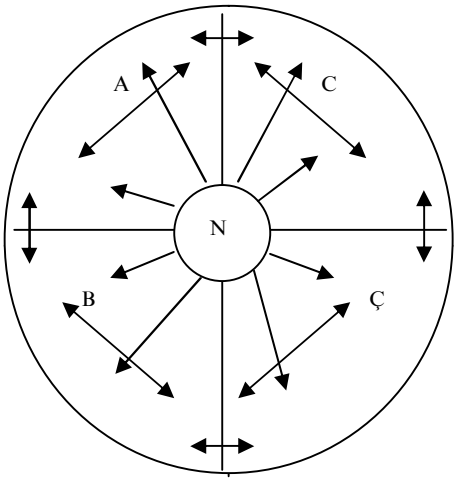

Şəkil 5. Bİ-in təhlilində istifadə edilən sistem metodunun sxemi

A, B, C, Ç -sistemin elementləri;
N – onun nüvəsi.

a) **Sistemli – struktur yanaşma:** Sistemdaxili ayrı-ayrı struktur elementlərinin ayrılması;

b) **Sistemli – funksional yanaşma:** Hər bir struktur elementinin funksiyasının öyrənilməsi;

c) **Sistemli – genetik yanaşma:** İqtisadiyyatın nüvəsinin müəyyənləşdirilməsi və təhlili, onun təsirinin struktur elementlərinə yönəldilməsi;

ç) **Sistemli – inteqrativ yanaşma:** Sistemin struktur elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi, eləcə də Bİ-bütöv sistem kimi ümumi inkişaf xüsusiyyətlərinin təhlili və müəyyənləşdirilməsi;

MUHASIBAT.AZ

2) **Dialektik metod:** Bİ-daxili dialektik ziddiyyətlərinin araşdırılması və onun həlli yollarının axtarılması;

3) **İqtisadi təhlil metodu:** İqtisadi qanunlardan istifadə və onların fəaliyyət mexanizminin nəzəri və empirik təhlili, Sözügedən iqtisadi hadisənin inkişaf xüsusiyyətlərinin araşdırılması;

4) **Statistik metod:** Bİ-nı xarakterizə edən faktiki materialların ümumiləşdirilməsi və təhlili;

5) **İqtisadi-riyazi metod:** Bİ-n təhlilində riyazi metodlardan istifadə;

6) **İqtisadi modelləşdirmə metodu:** Bİ-ın inkişaf modelləri və proqram təminının işlənib hazırlanması.

5. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın strukturu

Bİ-da struktur dəyişikliklər

1 – Maddi sferada istehsalın artımı;

2 - Kənd təsərrüfatı istehsalının xüsusi çəkisinin azalması;

3 – Xidmət sferasının yüksək inkişaf tempi;

4 – Nəqliyyat, informasiya-kommunikasiya sistemində sürətli texniki tərəqqi;

5 – Qeyri-istehsal xarakterili xarici ticarət əməliyyatlarının xüsusi çəkisinin aşağı düşməsi;

MUHASIBAT.AZ

Şəkil 6.

MUHASIBAT.AZ

6 – İnkişaf etməkdə olan ölkələrin aqrar-xammal yönümlüyünün dəyişməsi;

7 – Beynəlxalq dövriyyədə xammalın payının azalması.

6. «Beynəlxalq iqtisadiyyat»ın inkişaf qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri

Beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən amillər

1. Elmi-texniki tərəqqi:
2. Təsərrüfat həyatının qloballaşması:
3. Qlobal iqtisadi inkişaf problemləri:
- Qlobal ekoloji problem;
- Qlobal ərzaq problemi;
- Qlobal demoqrafik problem;
- Bəşəriyyətin xammal və enerji daşıyıcıarı ilə təchizatı problemi;
- Dünya okeanının resurslarından və kosmik məkandan istifadə edilməsi problemi;
- Hərb və sülh;
- İnformasiya təminatı problemi.

Bİ-ın ümumi inkişaf xüsusiyyətləri:
1. İnkişafın bütövlüyü;
2. Sistemlilik;
3. Dialektiklik;
4. Əksliklər;
5. İnteqrativ bağlılıq.

Bİ-ın konkret xüsusiyyətləri:
1. Di-da struktur dəyişikliklər;
2. İnkişafın yüksək dinamizmi;
3. İnteqrasiya proseslərinin güclənməsi;

MUHASIBAT.AZ

4. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin differensiyasının güclənməsi;

5. İqtisadi inkişafın bazar unifikasiyası.

Bİ-ın əsas inkişaf qanunauyğunluqları:

1. İctimai istehsalın səviyyəsinin yüksəlməsi;

2. Milli iqtisadiyyatların beynəlxalq dövriyyəyə artan sürətlə cəlb edilməsi;

3. Milli iqtisadiyyatların iqtisadi potensiallarının çulğalaşması;

4. Milli iqtisadiyyatlar arasında iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yaxınlaşması;

5. Milli təsərrüfatların inkişaf dinamizmi;

6. Beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi;

7. Dünya bazarının inkişafı;

8. İqtisadi regionalizmin genişlənməsi;

9. Qloballaşma prosesinin sürətlənməsi.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu II

İSTEHSAL AMİLLƏRİNİN BEYNƏLXALQ BÖLGÜSÜ

1. İstehsal amilləri anlayışı.
2. Beynəlxalq əmək bölgüsünün mahiyyəti və nəzəri əsasları.
3. Ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə tutduğu yerin müəyyənləşdirilməsi metodikası.
4. Beynəlxalq əmək bölgüsünün əsas formaları.

1. İstehsal amilləri anlayışı

İstehsal amilləri – məhsul istehsalı üçün zəruri olan resurslar

1. Əmək;
2. Texnologiya;
3. Torpaq;
4. Kapital.

- Dünya ölkələri üzrə iqtisadi resursların qeyri-bərabər bölgüsü

İstehsal amillərinin tipləri	Beynəlxalq mobilliyin dərəcəsi	
	yüksək	aşağı
Əsas		X
İnkişaf etmiş	x	
Ümumi	X	
Xüsusi		x

Şəkil 7. İstehsal amillərinin beynəlxalq mobilliyi.

MUHASIBAT.AZ

2. Beynəlxalq əmək bölgüsünün mahiyyəti və nəzəri əsasları

Beynəlxalq əmək bölgüsünə (BƏB) konseptual baxış:

1) Müqayisəli üstünlüklər;
2) Qarşılıqlı asılılıq;
3) Müasir yanaşma.

Problemin qoyuluşuna ikili yanaşma:

1) Beynəlxalq əmək bölgüsü ictimai əmək bölgüsünün milli sərhədlərdən kənar davamı kimi;

2) Beynəlxalq əmək bölgüsü müstəqil hadisə kimi.

BƏB-ü müəyyənləşdirən amillər:

1. Təbii-coğrafi amillər:

a) Təbii-iqlim şəraiti;
b) Ölkənin təbii resursları;
c) Ölkə ərazisinin mənimsənilməsi;
ç) Əhalinin sayı;
d) Ölkənin iqtisadi-coğrafi mövqeyi.

2. Sosial-iqtisadi amillər:

a) Ölkədə işçi qüvvəsinin sayı;
b) Elmi-texniki potensialın inkişaf səviyyəsi;
c) İstehsalın idarəedilməsinin inkişaf səviyyəsi;
ç) İstehsalın miqyası;
d) İstehsal və sosial infrastruktura;
e) Tarixi inkişaf xüsusiyyətləri və iqtisadi ənənələr;
ə) İstehsalın sosial tipi və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf istiqamətləri.

3. ETT amilləri:

a) İstehsalın iqtisadi diversifikasiyası səviyyəsi;
b) ETT nöqteyi-nəzərindən müəssisənin optimal ölçüləri;

MUHASIBAT.AZ

c) Müəssisənin fəaliyyətinin iqtisadi səmərəliliyi (kütləvi istehsal mövqeyindən);

ç) Avadanlığın mənəvi aşınmasının güclənməsi tempi;

d) NİOKR – n səviyyəsi.

e) NİOKR-n səviyyəsi.

3. Ölkənin BƏB-də tutduğu yerin müəyyənləşdirilməsi metodikası

№	Göstəricilər
	A qrupu. İdxal-ixrac əməliyyatlarını nəzərə almaqla BƏB-nün inkişaf səviyyəsi.
1	Ölkənin ixrac kvotası onun ÜDM-da;
2	İxracın artım tempinin ÜDM-un artım tempini üstələyən əmsalı;
3	Ölkənin idxal kvotası onun ÜDM-da;
4	İdxalın artım tempinin ÜDM-un artım tempini ustələyən əmsalı;
5	Xarici ticarət kvotası;
	B qrupu. Beynəlxalq regionun ayrı-ayrı ölkələrin xarici iqtisadi əlaqələr sistemində yeri.
6	Ölkənin ixracatının beynəlxalq regionun məcmu ixracında payı;
7	Ölkənin ixracatının artım tempinin beynəlxalq regionun məcmu ixracının artım tempini üstələyən əmsalı;
8	Ölkənin ixracatının beynəlxalq region çərçivəsində ölkələrin qarşılıqlı ixracatında xüsusi çəkisi;
9	Ölkənin ixracının artım tempinin beynəlxalq region çərçivəsində ölkələrin qarşılıqlı ixraclarının artım tempini üstələyən əmsalı.

Şəkil 8. Ölkənin BƏB-də iştirakını xarakterizə edən göstəricilərin təsnifatı

BƏB-də iştirakı müəyyənləşdirən metodiki aparat.

1. Nisbi ixrac ixtisaslaşması əmsalı:

$$K_0 = \frac{Э_0}{Э_m}$$

K_0 –əmsal;

$Э_0$ – Ölkənin ixracatında məhsulun (sahənin məhsulları məcmusunun) xüsusi çəkisi;

MUHASIBAT.AZ

$Э_m$ – Ümumdünya ixracatında məhsulun (analoji məhsulların) xüsusi çəkisi.

2. İxrac kvotası:

$$Э_к = \frac{Э}{ÜDM} \cdot 100;$$

$Э_k$ – ixrac kvotası;
Э – ixrac ;
ÜDM – ümumi daxili məhsul;

3. İdxal kvotası:

$$İ_к = \frac{İ}{ÜDM} \cdot 100;$$

$İ_k$ – idxal kvotası;
İ – idxal.

4. Xarici ticarət kvotası:

$$XT_к = \frac{XT}{ÜDM} \cdot 100;$$

XT_k – xarici ticarət kvotası;
XT – xarici ticarət dövriyyəsi;

BƏB-in əsas formaları:
1. Beynəlxalq kooperasiya;
2. Beynəlxalq ixtisaslaşma.

Beynəlxalq ixtisaslaşma iki istiqamətdə gedir:
1.İstehsal:
a) Sahələrarası;
b) Sahədaxili;

MUHASIBAT.AZ

c) Müəssisə.
2. Ərazi:
a) Ölkə;
b) Ölkələr qrupu;
c) Region.
Beynəlxalq ixtisaslaşmanın əsas növləri:
1.Predmet (məsul).
2.Detal (məmulatın hissələri);
3.Texnoloji.
- Beynəlxalq ixtisaslaşan məhsul;
- Beynəlxalq ixtisaslaşan sahə.

- Beynəlxalq kooperasiya

Təsnifat prinsipləri	Kooperasiyanın xarakteri
1.Növlərinə görə	İqtisadi kooperasiya, sənaye əməkdaşlığı, istehsal, elmi-texniki kooperasiya və s.
2.Mərhələlərinə görə	İstehsaldan əvvəl, istehsal, kommersiya;
3.İstifadə metodlarına görə	Birgə proqramlar, müqavilə üzrə ixtisaslaşma, birgə müəssisələr;
4.Əlaqələrin strukturuna görə	Daxili və firmalararası, sahədaxili və sahələrarası, üfiqi, şaquli, qarışıq;
5.Ərazi əhatəsinə görə	İki və daha çox ölkələrarası, region çərçivəsində, regionlararası, ümumdünya;
6.Subyektlərin sayına görə	İki və çox tərəfli;
7.Obyektlərin sayına görə	Bir və çox predmetli.

Şəkil 9. Beynəlxalq kooperasiyanın təsnifatı

MUHASIBAT.AZ

Mövzu III

BEYNƏLXALQ İQTİSADİYYATIN STRUKTUR ELEMENTLƏRİ

1.Beynəlxalq iqtisadiyyatın struktur müəyyənləşdirilməsi problemi.
2.Real sektorla xarici sektor arasında əlaqə.
3.Pul sektoru ilə xarici sektor arasında əlaqə.
4.Büdcə sektoru ilə xarici sektor arasında əlaqə.
5.Sektorlararası əlaqənin genişləndirilmiş forması.

1.Beynəlxalq iqtisadiyyatın struktur müəyyənləşdirilməsi problemi

1. Sistemli yanaşma konsepsiyası

1.Milli kapitalist təsərrüfatı;
2.Dünya kapitalist təsərrüfatı;
3.Milli sosialist təsərrüfatı;
4.Dünya sosialist təsərrüfatı.

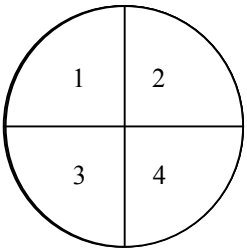

Şəkil 10.

2.Üç dünya konsepsiyası
1 – Kapitalist dünyası;
2 – Sosialist dünyası;
3 – İnkişaf etməkdə olan ölkələr

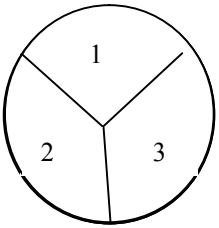

Şəkil 11.

MUHASIBAT.AZ

3. Mərkəz və əyalət konsepsiyası

Mərkəz – Yüksək inkişaf etmiş ölkələr;
Əyalət – İnkişaf etməkdə olan ölkələr.

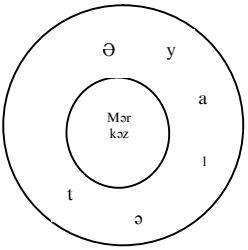

Şəkil 12.

4. Siyasi əksliklər konsepsiyası

İki növünü fərqləndirirlər:
Birinci növ – Şərq və Qərb bölümü;
1 – Şərq ölkələri;
2 – Qərb ölkələri.

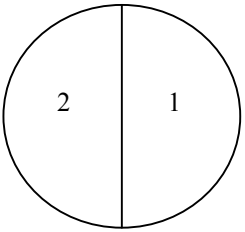

Şəkil 13.

İkinci növ - Şimal və Cənub bölümü;
1- İnkişaf etmiş Şimal ölkələri;
2- İnkişaf etmiş Cənub ölkələri.

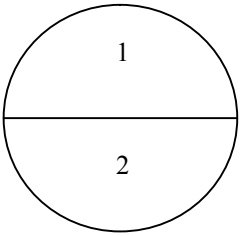

Şəkil 14.

Bİ-n struktur sistemləşdirilməsinin əsas prinsipləri

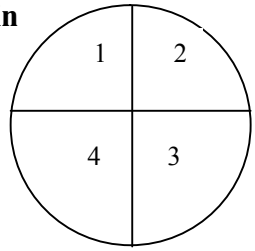

Şəkil 15.

1.İqtisadi. İki səviyyəsi var.
Dünya ölkələrinin strukturuna görə:

1 – Sənayecə inkişaf etmiş ölkələr (ÜDM-un 50%-dən çoxu sənaye istehsalının payına düşür).

2 –Aqrar ölkələr (ÜDM-un 50%-dən çoxu kənd təsərrüfatı istehsalının payına düşür),

MUHASIBAT.AZ

3 –Sənaye-aqrar ölkələr (sənaye və kənd təsərrüfatı üzrə ümumi istehsalda sənayenin xüsusi çəkisi 50%-dən yüksəkdir).

4 – Aqrar sənaye ölkələr (sənaye və kənd təsərrüfatı üzrə ümumi istehsalda kənd təsərrüfatının xüsusi çəkisi 50%-dən yüksəkdir).

2.İqtisadi inkişaf səviyyəsi üzrə

1.İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələr;
2. Yeni sənaye ölkələri;
3. İnkişaf etməkdə olan ölkələr.

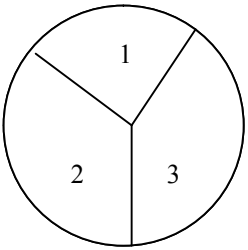

Şəkil 16.

3.Bazarın inkişaf dərəcəsi üzrə

1 – İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələr;
2 – Bazar iqtisadiyyatlı ölkələr;
3 – Keçid iqtisadiyyatlı ölkələr;
4 – İnzibati –amirlik sistemli ölkələr

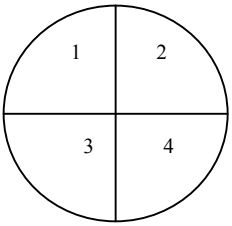

Şəkil 17.

4.Təşkilati prinsip

1 – Avropa İttifaqı (Aİ);
2 – MDB;
3 – Avropa azad ticarət assosiasiyası**;**
4 – Latın Amerikası azad ticarət assosiasiyası;
5 - NAFTA (Şimali Amerika azad ticarət assosiasiyası)

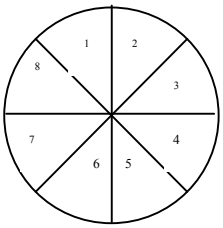

Şəkil 18.

MUHASIBAT.AZ

6 – OESR – İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı;
7 – OPEK – (neft ixrac edən ölkələr təşkilatı);
8 – Qara dəniz iqtisadi əməkdaşlıq şurası.

5.Sosial-iqtisadi prinsip

1.Sivilizasiyanın inkişaf səviyyəsinə görə
1 – Elm dövrünün ölkələri;
2 – Texnologiya dövrünün ölkələri;
3 – İstehsal dövrünün ölkələri.

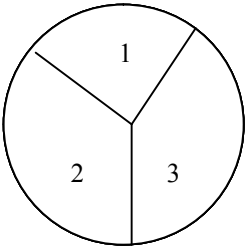

Şəkil 19.

2. Dövlətin sosial təşkilinə görə
1 – Kapitalist ölkələri;
2 – Etatizm (İran, Liviya);
3 – Sosialist ölkələri.

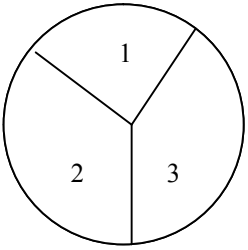

Şəkil 20.

6.Orta illik gəlirlərin adambaşına düşən səviyyəsinə görə

1. — 11 min dollardan çox (İsveç, Norves, Avstriya, BƏƏ, Bruney, İsveçrə);
2. —11 min dollara qədər (ABŞ, AFR, İtaliya, Fransa);
3. —7 min dollara qədər (YSÖ);
4. —2 min dollara qədər (inkişaf etməkdə olan ölkələr);
5. —700 dollara qədər (ən yoxsul və keçid iqtisadiyyatlı ölkələr).

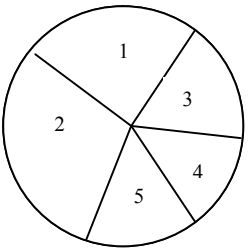

Şəkil 21.

MUHASIBAT.AZ

7. Regional yanaşma prinsipi

1 – Avropa;
2 – Asiya;
3 – Şimali Amerika;
4 – Avstriya;
5 – Latın Amerikası;
6 – Afrika.

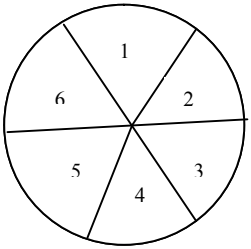

Şəkil 22.

8. Regional- iqtisadi prinsip

1 – Qərbi Avropa;
2 – Şərqi Avropa;
3 – Mərkəzi Avropa;
4 – Yaxın Şərq;
5 – Orta Şərq;
6 – Uzaq Şərq.

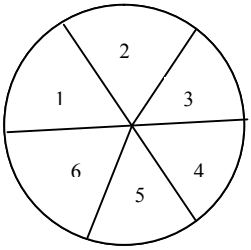

Şəkil 23.

2. Real sektorla xarici sektor arasında əlaqə

Ü+IM=S+I+X

Ü – Buraxılışın həcmi / gəlirlərin səviyyəsi;
IM – mal və qeyri-faktor xidmətlərinin idxalı;
S – İstehlak;
I – Daxili investisiyalar;
X – Mal və qeyri-faktor xidmətlərinin ixracı.
a) Ümumdaxili məhsul (ÜDM)

ÜDM=(S+I)+(X-IM)

MUHASIBAT.AZ

b) Məcmu milli məhsul (MMM)

$$MMM=ÜDM+XFG=(S+I)+(X-IM+XFG)$$

XFG – Xalis faktor gəliri;

$$XFG=İGF+BKF+RMF$$

İGF – investisiya fəaliyyəti üzrə gəlirlər arasındakı fərq;
BKF – Bank köçürmələri arasındakı fərq;
RMF – Rentanın məbləği arasındakı fərq.
c) Məcmu Milli gəlirlər (MMG)

$$MMG=MMM+XT=(S+I)+(X-LM+XFG+XT)$$

XT – xalis transfertlər
ç) Tədiyə balansının cari əməliyyatlarının saldosu (BTCS)

$$TBCS+X-LM+XFG+XT$$

2) Absorbsiya (A) – rezidentlərin (o cümlədən hökumətin) yerli və xarici mal və xidmətlərə sərf etdikləri məsrəflər.
Yəni:

$$A=S+I$$

3) Yığım (Y)

$$Y=MMG-S$$

yaxud,

$$Y=ÜDM-S$$

TBCS=Y-A

TBCS=Y-I

MUHASIBAT.AZ

3. Pul sektoru ilə xarici sektor arasındakı əlaqə

$$P=XXA+XDA$$

P – pul;
XXA – xalis xarici aktivlər;
XDA – xalis daxili aktivlər;

$$XXA=MBBE+KBBE$$

MBBE – mərkəzi bankın xalis beynəlxalq ehtiyatları;
KBEE – kommersiya banklarının xalis beynəlxalq ehtiyatları.

Pul sektorunun xarici aktivləri (ehtiyatları) – tədiyə balansının cari kəsiri kimi təzahür edən real sektorun defisitinin maliyyələşdirilməsində əsas mənbədir.

$$\Delta XE=TBCS+\Delta KM$$

XE – xalis ehtiyatlar;
KM – kapitalın miqrasiyası (ehtiyatlardan kənar);
Δ - vaxt vahidi ərzində göstəricinin dəyişməsi;

$$\Delta XE=Y-A+\Delta KM$$

4. Büdcə sektoru ilə xarici sektor arasında əlaqə

$$BG+M=BX$$

BG – büdcə gəlirləri;
M – maliyyələşmə;
BX – büdcə xərcləri;

MUHASIBAT.AZ

M=DM+XM

DM – daxili mənbələr hesabına maliyyələşmə;
XM – xarici mənbələr hesabına maliyyələşmə.

5. Sektorlararası əlaqənin genişləndirilmiş forması

TBCS=(ETY-ETİ)+(MY-Mİ)+HY-Hİ)

ETY – ev təsərrüfatlarının yığımı;
ETİ – ev təsərrüfatlarının investisiyası;
MY – müəssisələrin yığımı;
Mİ – müəssisələrin investisiyası;
HY – hökumətin yığımı;
Hİ – hökumətin investisiyası.

	Xarici sektor		
I.Real sektor	1	2	(1-2)
	İxrac (X)	İdxal (MI)	Saldo (X-MI)
	rezidentlərin faktor gəlirləri	qeyri-rezidentlərə faktor gəlirlərinin ödənilməsi	xalis gəlir (XG)
	xaricdən pul alınması	pulun xaricə köçürülməsi	xalis transfertlər(XT)
II.Pul sektoru	ümumdövlət valyuta ehtiyatları	cari xarici öhdəliklər	xalis dövlət ehtiyatları (XZ)
	kapital idxalı	kapital ixracı	xalis kapital axını (XK)
III.Büdcə sektoru	yeni dövlətlərarası kreditlər	xarici borcun əsas hissəsinin ödənilməsi	büdcənin xalis xarici maliyyələşməsi (M)

Şəkil 24. Sektorlararası qarşılıqlı əlaqə.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu IV
BEYNƏLXALQ TİCARƏT VƏ TİCARƏT SİYASƏTİ

Mövzu IV.I.
BEYNƏLXALQ TİCARƏTİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.Merkantilizm.
2.Mütləq və müqayisəli üstünlüklər konsepsiyası.
3.İstehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi.
4.Beynəlxalq ticarətin standart modelləri.
5.Xarici ticarətin alternativ nəzəriyyələri.

1.Merkantilizm

-İlkin və son merkantilizm.

Çıxış nöqtəsi	I ölkə	II ölkə
	X>IM	X<IM
1-ci mərhələ	xalis qızıl idxalı	xalis qızıl ixracı
2-ci mərhələ	pul kütləsinin artımı	pul kütləsinin azalması
3-cü mərhələ	qiymət və əməkhaqqının yüksəlməsi	qiymət və əməkhaqqının aşağı düşməsi
4-cü mərhələ	idxalın artımı, ixracın azalması	idxalın azalması, ixracın artımı
Nəticə	X=IM	X=IM

Şəkil 25. «Qiymətlər-qızıl-axınlar» modeli.

MUHASIBAT.AZ

2.Mütləq və müqayisəli üstünlüklər konsepsiyası

a) Mütləq üstünlüklər prinsipi:

$$A_iQ_i+A_jQ_j \leq L$$

A_i – i- məhsulunun istehsalına sərf edilən vaxt vahidi;
A_i – j- məhsulunun istehsalına sərf edilən vaxt vahidi;
Q_i – i – məhsulunun istehsal həcmi;
Q_i – j – məhsulunun istehsal həcmi;
L – ölkənin əmək resursları.

b) Müqayisəli üstünlüklər prinsipi:

Alternativ dəyər

$$\frac{A_i}{A_j} \langle \frac{A^1{}_i}{A^1{}_j}$$

yaxud

$$\frac{A_i}{A_j} \langle \frac{A_{\ i}}{A_{\ j}}$$

1) Qarşılıqlı tələb nəzəriyyəsi

Yanaşmalar:

a) $\frac{P_i}{P_j} \langle \frac{A_{\ i}}{A_{\ j}}$

b) $\frac{L_i}{A_j} : \frac{L^1}{A^1{}_j}$

c) $\frac{P_i}{P_j} = \frac{A_{\ i}}{A_{\ j}}$

ç) $\frac{P_i}{P_j} \rangle \frac{A^1{}_i}{A^1{}_j}$

MUHASIBAT.AZ

d) $\frac{P_i}{P_j} \langle \frac{A^1{}_i}{A^1{}_j}$

e) $\frac{P_i}{P_j} = \frac{A^1{}_i}{A^1{}_j}$

P – qiymət.

- Xarici ticarət uduşu:

$$\frac{1}{A_i} \cdot \frac{P_i}{P_j} \rangle \frac{1}{A_j}$$

$$\frac{P_i}{P_j} \rangle \frac{A_i}{A_j}$$

3.İstehsal amillərinin nisbi nəzəriyyəsi

Xekşer-Olin teoremi

a) Amil intensivliyi:

$$\frac{K_2}{L_2} \rangle \frac{K_1}{L_1}$$

K-kapital;
L – əmək.
b) Amil bolluğu:

$$\frac{P^1{}_k}{P^1{}_L} \rangle \frac{P_k}{P_L}$$

MUHASIBAT.AZ

P_k – kapitalın qiyməti;
P_L – əməyin dəyəri.

Leontyev statistikası

Ölkədə kapital bolluğu var, əgər:

$$\left(\frac{K}{L}\right)_{im} : \left(\frac{K}{L}\right)_{x} \langle 1$$

Ölkədə əmək bolluğu var, əgər:

$$\left(\frac{K}{L}\right)_{im} : \left(\frac{K}{L}\right)_{x} \rangle 1$$

Leontyev paradoksu

4.Beynəlxalq ticarətin standart modeli

a) İstehsalçı və istehlakçıların davranışı;
1) Əvəzetmə xərclərinin artımı;
2) Transformasiyanın marjinal səviyyəsi;
3) Əvəzetmənin marjinal səviyyəsi.

- Ticarətin yoxluğu şəraitində balans:

$$V=(P_1 \times Q_1) + (P_2 \times Q_2)$$

Və- istehsalın maksimal həcmi.

MUHASIBAT.AZ

	Mütləq üstünlüklər	Müqayisəli üstünlüklər	İstehsal amillərinin nisbəti
İstehsal amillərinə yanaşma			
1.Yeganə amil (əmək)	x	x	
2.İki amil (əmək və kapital)			x
3.İstehsal amilləri tam istifadə olunur	x	x	x
4.Amillərlə təchizatda fərqlilik			x
5.Məhdudluq	x	x	x
6.Ölkədaxili tam mobillik	x	x	x
7.Ölkələrarası natamam mobillik	x	x	x
Bazarın xarakterinə münasibət			
1.İki ölkə	x	x	x
2.İki mal	x	x	x
3.Kamil rəqabət	x	x	x
4.Azad ticarət	x	x	x
5.Ticarət balanslığı	x	x	x
6.Nəqliyyat xərcləri yoxdur	x	x	x
İstehsalın xarakterinə yanaşma			
1.Bir məhsul üzrə tam ixtisaslaşma	x	x	
2.Hər iki ölkədə eyni texnologiya			x
Malın xarakterinə münasibət			
1.Bir məhsul əməktutumlu, o birisi kapital tutumlu			x
2.Əmək-dəyər nəzəriyyəsi	x	x	
3.Qiymət üzrə tələbin tam elastikliyi	x	x	x
Digər nəzəriyyələrə münasibət			
1.Tələb eynidir:	x	x	x
2.Miqyasdan qənaət yoxdur	x	x	x

Şəkil 26. Xarici ticarətin klassik nəzəriyyələri.

MUHASIBAT.AZ

-Ticarətin olduğu şəraitdə balans:

$$V=(P_1xD_1)+(P_2 x D_2)=(P_1 x Q_1)+(P_2 x Q_2)$$

D – istehlak.

- Kiçik və böyük ölkələr arasında ticarət

-

Ümumtarazlıq nəzəriyyəsi

$$D_2-Q_2=(Q_1-D_1)\ x\frac{P_1}{P_2}$$

-Beynəlxalq tarazlıq:

$$Q_1-D_1=D^1_1-Q^1_1,$$
$$D_2-Q_2=Q^1_2-D^1_2,$$

-Beynəlxalq ticarətin təhlili vasitələri;
-Ticarət şəraiti.
1)Xalis barter üzrə ticarət şəraiti.

$$T_0T=\frac{P_x}{P_{im}}$$

T_0T – ticarət şəraiti;
P_x – ixrac qiymətlərinin indeksi;
P_{im} – idxal qiymətlərinin indeksi;
2) Gəlirlilik üzrə ticarət şəraiti:

$$T_0T=\frac{P_x}{P_{im}}\cdot Q_x$$

MUHASIBAT.AZ

Q_x – ixracın fiziki həcm indeksi.

3)Amillər üzrə ticarət şəraiti:

$$T_0T = \frac{P_x}{P_{im}} \cdot \frac{Q_x}{Q_{im}}$$

-İdxalın elastikliyi:

$$E_{im} = \frac{\Delta IM(\%)}{\Delta P(\%)}$$

-İxracın elastikliyi:

$$E_x = \frac{\Delta X(\%)}{\Delta P(\%)}$$

-Qarşılıqlı əlaqə:

$$\mathbf{E_{im} - 1 = E_x}$$

Artımın tipi	Ölkədə	Dünyada
İxrac genişləndirici	Ticarət şəraiti pisləşir	Ticarət şəraiti yaxşılaşır
İdxal əvəzedici	Ticarət şəraiti yaxşılaşır	Ticarət şəraiti pisləşir

Şəkil 27. İqtisadi artımın ticarət şəraitinə təsiri.

- Gəlirlərin yenidən bölgüsünün ticarət şəraitinə təsiri.

Engel effekti – məcmu tələbdə ayrı-ayrı malların xüsusi çəkisini mütləq dəyişməsi;

Engel qanunu – daimi qiymətlər və demoqrafik situasiyanın sabitliyi şəraitində gəlirlərin artımı ilkin tələbat mallarına olan tələbi azaldır, təmtəraq mallarına isə əksinə, artırır.

MUHASIBAT.AZ

5.Xarici ticarətin alternativ nəzəriyyələri

- Qeyri-ənənəvi yanaşmalar.

1) Spesifik istehsal amilləri nəzəriyyəsi.

Spesifik və mobil amillər

İstehsal amilləri	I malı	J malı
1.Əmək (Mobil amil)	$L_ı$	L_j
2.Kapital (spesifik amil –i malı üçün)	K	-
3.Torpaq (spesifik amil –j malı üçün)	-	T

$$Q_i = Q_i (K, L_i);$$
$$Q_j = Q_j (T, L_j);$$
$$L_i + L_j = L$$

- Azalan gəlirlilik qanunu;

- Marjinal əmək məhsuldarlığı (MƏM);

Daxili tarazlıq:

$$MƏM_i \times P_i = W$$
$$MƏM_j \times P_j = W$$

W – əmək haqqı;

- Beynəlxalq balans:

$$D_j - Q_j = \frac{P_i}{P_j} \cdot (Q_i - D_i)$$

MUHASIBAT.AZ

Beynəlxalq ticarətin şərhi	Gəlirlərin bölgüsünün şərhi
I.Mütləq və müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyələri	Gəlirlərin bölgüsü probleminə toxunulmur.
II.İstehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi	1) Xekşer – Olin teoremi: nisbi artıq amillərin sahibləri udur;
	2) Xekşer – Olin – Samuelson teoremi: malların nisbi qiymətlərinin bərabərləşməsi istehsal amillərinin nisbi qiymətlərini birləşdirir;
III.Spesifik istehsal amilləri nəzəriyyəsi	1) Samuelson – Con teoremi: ixrac sahəsi üçün spesifik olan amilin sahibinin gəlirləri artır, əksinə isə azalır.
	2) Stolper – Samuelson teoremi: mal istehsalında intensiv istifadə edilən amilin (qiyməti daimi artan) sahibinin gəlirləri yüksəlir, əksinə isə, azalır.
	3) Rıbçinski teoremi amillərdən birinə olan təklifin artımı, bu amilin istifadə edildiyi sahədə istehsalın və gəlirin böyük nisbi artımına, digər sahələrdə istehsalın ixtisarına gətirib çıxarır.

Şəkil 28. Ticarət gəlirinin bölgüsü.

Miqyas effekti və qeyri-kamil rəqabət

- Miqyas effekti – istehsalın miqyası genişləndikcə məhsul vahidinin maya dəyəri aşağı düşür.

- ixtisaslaşmanın dərinləşməsi;
- istehsalın diskretliyi;
- texnoloji qənaət;
- miqyasdan əldə edilən qənaət;

MUHASIBAT.AZ

İnhisarçı rəqabət şəraitində ticarət

$$X=S\left[\frac{1}{n}-b\cdot(P-\bar{p})\right]$$

X – firmanın satışı;
S – bütövlükdə sahənin satışı;
n – sahədə firmaların sayı;
b – tələbin dəyişəni (firmanın bazar payının onun mallarına qoyulan qiymətdən asılılığını əks etdirir);
p – firmanın malına qoyulan qiymət;
$\bar{P}$ - rəqabət aparan analoji malların orta qiyməti;

$$-c=\frac{F}{x}+c=n\frac{F}{S}+c$$

- s – orta xərclər;
F – daimi xərclər;
c – firmanın marjinal xərcləri;

$$x=\frac{S}{n}-Sb\bar{p}+S_{bp}=(\frac{S}{n}+Sb\bar{p})-Sb\bar{p}$$

X=A-BP

A – konstant;
B – əmsal.

$$MR=P-\frac{X}{B}=P-\frac{X}{Sb}=c$$

MUHASIBAT.AZ

$$P = c + \frac{X}{Sb}$$

Aliqopolistik rəqabət bazarında tələbin tənliyi:

$$P = c + \frac{1}{bn}$$

- Beynəlxalq ticarətin sahədaxili nəzəriyyəsi

	Sahələrarası ticarət	Sahədaxili ticarət
Ticarət inkişaf edir	Ölkələrarası amil təchizatında fərqlilik varsa	Eyni, yaxud oxşar vəziyyət (amillərlə təchizatda)
Ticarət əks etdirir	İstehsalda ölkələrin müqayisəli üstünlükləri	Malın differensiyasını
Ticarət izah edilir	İstehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi	Miqyasdan əldə edilən qənaət nəzəriyyəsi
Ticarət səbəb olur	Nisbi bol istehsal amilləri üzrə gəlirin artımına	Bütün amillər üzrə gəlirin artımına
Öz aralarında ticarət edirlər	Bütün ölkələr	İnkişaf səviyyəsi uyğun gələn ölkələr
Ticarətin obyekti	Hazır məhsullar	Hissə və komponentlər
Ticarət inkişaf edir	İri sahələr arasında	Sahə daxilində
Ticarətin nəticəsi	İşçi qüvvəsinin sahələrarası miqrasiyası ilə bağlı əhəmiyyətli sosial nəticələr	Miniamal sosial nəticələr

Şəkil 29. Sahələrarası və sahədaxili ticarətdə fərqliliklər

Ölkələr	Mallar	Sahələrarası ticarət (homogen mallar)	Sahədaxili ticarət (differensiya edilmiş mallar)
I.Əmək bolluğu olan ölkə	Mal 1 – Əməktutumlu	İxrac	İxrac və idxal
	Mal 2	Idxal	Idxal və ixrac
II.Kapital bolluğu olan ölkə	Mal 1 –	Idxal	Idxal və ixrac
	Mal 2 – kapital tutumlu	İxrac	İdxal və ixrac

Şəkil 30. Sahələrarası və sahədaxili ticarətin qarşılıqlı əlaqəsi.

MUHASIBAT.AZ

Sahədaxili beynəlxalq ticarət:

$$T = 1 - \frac{|X - IM|}{X + IM}$$

T – sahədaxili beynəlxalq ticarət

0<T<1

-Beynəlxalq ticarətdə tələb və revers nəzəriyyəsi

1.Kəsişən tələb nəzəriyyəsi;

2.İstehsal amillərinin reversi nəzəriyyəsi.

Əvəzetmənin elastikliyi:

$$e = \frac{\Delta(K \setminus L) : (K \setminus L)}{\Delta(S) : (S)}$$

-Rəqabət üstünlükləri nəzəriyyəsi.

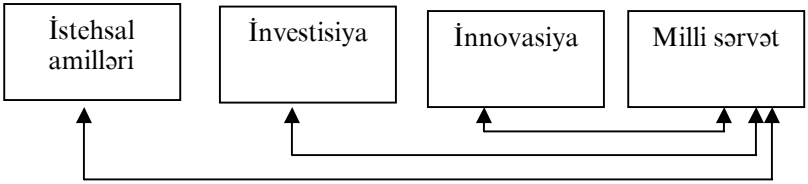

Şəkil 31. Rəqabətin mərhələləri.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu IV.2

MAL VƏ XİDMƏTLƏR ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TİCARƏT

1.Beynəlxalq ticarətin iqtisadi mahiyyəti.
2.Mal və xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin göstəricilər sistemi.
3.Mal və xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin aparılması formaları və metodları.
4.Xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin spesifikası.

1.Beynəlxalq ticarətin iqtisadi mahiyyəti

1- Beynəlxalq ticarət münasibətlərinin ən ümumi və ənənəvi forması;

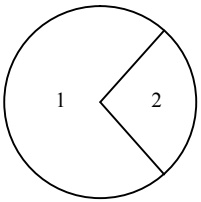

Şəkil 32

2 – Digər formaların meydana çıxması.

Beynəlxalq ticarət münasibətləri-kapital, işçi qüvvəsi, xidmətlər və malların mübadiləsi, alqı-satqısı sferasında dünya iqtisadiyyatının subyektləri arasında formalaşan münasibətlərdir.

- Xarici ticarət: Ayrıca götürülmüş bir ölkənin idxal-ixrac əməliyyatlarının məcmusu;

MUHASIBAT.AZ

- **Beynəlxalq ticarət:** Dövlət qurumları olan milli təsərrüfatlar və onların nümayəndələri arasında mal və xidmətlərin mübadiləsi;

-Dünya ticarəti: Dünya ölkələrinin xarici ticarətlərinin məcmusu;

-Ticarəti aparılan və ticarəti aparılmayan mallar.

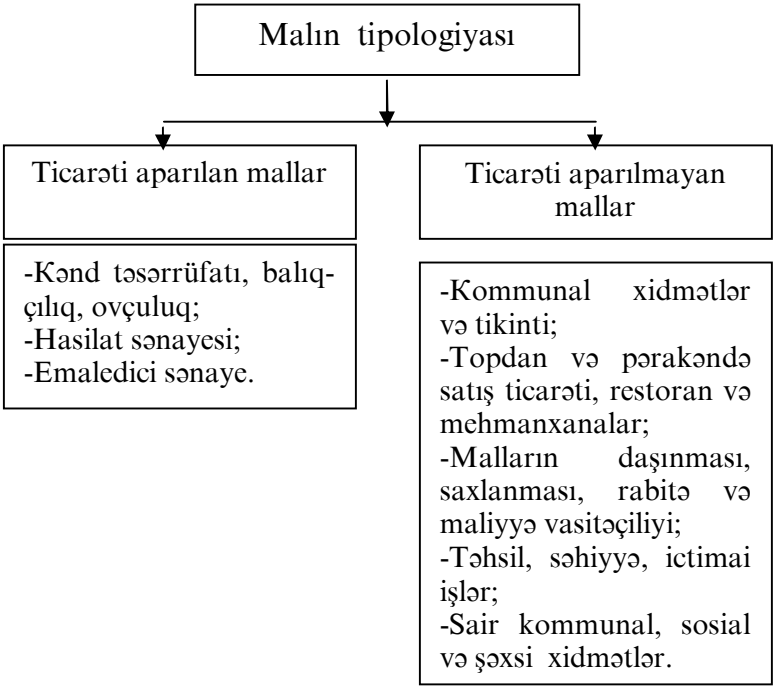

Şəkil 33. Malın tipologiyası sxemi.

MUHASIBAT.AZ

2.Mal və xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin göstəricilər sistemi

-Birinci qrup: Beynəlxalq ticarətin həcm göstəriciləri

1) İxrac – mal və xidmətlərin xarici bazarlarda satışı;

2) İdxal - mal və xidmətlərin xarici bazarlardan satın alınıb ölkəyə gətirilməsi;

3) Xarici ticarət dövriyyəsi - müəyyən dövr ərzində idxal-ixrac əməliyyatlarının məcmusu:

4) Beynəlxalq ticarətin fiziki həcmi – müəyyən dövr ərzində idxal və ixracın daimi qiymətlərlə həcmi;

5) Ümumi ticarət – xarici ticarət dövriyyəsinin və tranzit malların dəyəri;

6) Xüsusi ticarət – xalis xarici ticarət dövriyyəsi;

7) Təkrar ixrac –idxal edilən malın emala məruz qalmadan ixracı;

8) Təkrar idxal – ixrac edilən malın emala məruz qalmadan idxalı.

- İkinci qrup: Beynəlxalq ticarətin struktur kriteriyası üzrə göstəriciləri

1) Mal üzrə – əsas mal pozisiyaları üzrə ixrac və idxalın bölgüsü göstəriciləri;

2) Coğrafi – beynəlxalq ticarətin ölkə qrupları və regionlar üzrə bölgüsü;

3) İnstitusional - beynəlxalq ticarətin subyektlər və mal mübadiləsi metodları üzrə bölgüsü.

-Üçüncü qrup: Beynəlxalq ticarətin dinamikası göstəriciləri:

1) Beynəlxalq ticarətin artım tempi:

- İxracın artım tempi:

MUHASIBAT.AZ

$$T = \frac{Э_0}{Э_1} \cdot 100\%$$

T – artım tempi;
$Э_0$ –hesabat ilində ixracın həcmi;
$Э_1$ –bazis ilində ixracın həcmi;

- İdxalın artım tempi:

$$T = \frac{И_0}{И_1} \cdot 100\%$$

T – artım tempi;
$И_0$ –hesabat ilində idxalın həcmi;
$И_1$ –bazis ilində idxalın həcmi;

-Xarici ticarət dövriyyəsinin artım tempi:

$$T = \frac{XTD_0}{XTD_1} \cdot 100\%$$

T – artım tempi;
XTD_0 –hesabat ilində xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi;
XTD_1 –bazis ilində xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi.

- Dördüncü qrup: Beynəlxalq ticarətin nəticələrini əks etdirən göstəricilər.

1) Ticarət balansının saldosu;
2) Xidmət balansının saldosu;
3) Qeyri-kommersiya əməliyyatları balansının saldosu;
4) Cari əməliyyatlar balansının saldosu;
5) Adambaşına düşən ixracın həcmi:

$$Э_a = \frac{Э}{\partial hali}$$

MUHASIBAT.AZ

$Э_a$ –ixracın adambaşına düşən həcmi;
Э –ixracın həcmi.
6) Abambaşına düşən idxalın həcmi:

$$И_a = \frac{И}{\partial hali}$$

$И_a$ –idxalın adambaşına düşən həcmi;
И –idxalın həcmi.
7)Xarici ticarət dövriyyəsinin adambaşına düşən həcmi:

$$XTD_a = \frac{XTD}{\partial hali}$$

XTD_a – xarici ticarət dövriyyəsinin adambaşına düşən həcmi;
XTD – xarici ticarət dövriyyəsi.

3.Mal və xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin aparılması formaları və metodları

Beynəlxalq ticarətin 3 əsas forması:
1. Obyektə görə.
a) Xammal ticarəti;
b) Yanacaq ticarəti;
c) Ərzaq ticarəti;
ç) Yarımfabrikatlar ticarəti;
d) Hazır məhsullar üzrə ticarət (istehsal və qeyri-istehsal təyinatlı);
e) Xidmətlər üzrə ticarət.

2. Beynəlxalq ticarətin subyektləri arasında qarşılıqlı təsirə görə:
a) Ənənəvi ticarət;

MUHASIBAT.AZ

b) İxtisaslaşmış və kooperasiya olunmuş məhsullar üzrə ticarət (uzunmüddətli sazişlər əsasında);
c) Qarşılaşan ticarət (barter, klirinq və s.).

3. Beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi kriteriyalarına görə:
a) Adi;
b) Ayrı-seçkilik səciyyəsi daşıyan;
c) Preferensial;

- Beynəlxalq ticarətin aparılması metodları:
1.Birbaşa;
2.Dolayısı ilə (vasitəçilərin iştirakı),

-Vasitəçilərin növləri:
1. Sadə;
2. Etibar edilən;
3. Komissioner;
4. Konsiqnator;
5. Agentlər;
6. Satış vasitəçiləri;
7. Dilerlər.

- Vasitəçilərin təşkilati formaları:
1. Beynəlxalq birjalar;
2. Beynəlxalq hərraclar;
3. Beynəlxalq torqlar.

4.Xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin spesifikası

Mallar	Xidmətlər
Hiss edilir	Hiss edilmir
Görünür	Görünmür
Saxlanılır	Saxlanılmır
İstehsalla bağlı deyil	İstehsalla bağılıdır
Malın ixracı-xarici bazarda satış deməkdir	Xidmətin ixracı-ölkənin gömrük ərazəsində ola bilər

Şəkil 34. Mal və xidmətlər arasında fərqli cəhətlər.

MUHASIBAT.AZ

- Xidmətin əsas növləri:

1. Nəqliyyat;
2. Turizm;
3. Rabitə;
4. Tikinti;
5. Sığorta;
6. Maliyyə xidmətləri;
7. Kömpüter və informasiya xidmətləri;
8. Royalti və lisenziya ödənişləri;
9. Sair biznes xidmətləri;
10. Şəxsi və mədəni xidmətlər;
11. Hökumət xidmətləri.

-Dünya bankının təsnifatı:

1) Faktor xidmətləri;
2) Qeyri-faktor xidmətləri.

- İstehlakçıya çatdırılması üsullarına görə:

1) İnvestisiyalarla bağlı olan xidmətlər (bank, mehmanxana və peşəkar xidmətləri);

2) Ticarətlə bağlı olan xidmətlər (nəqliyyat, sığorta);

3) Eyni zamanda həm investisiyalarla, həm də ticarətlə bağlı olan xidmətlər (rabitə, tikinti, kompüter və informasiya xidmətləri, şəxsi və mədəni xidmətlər).

	İstehlakçı yerini dəyişmir	İstehlakçı yerini dəyişir
İstehlakçı yerini dəyişmir	Nəqliyyat, kompüter və informasiya xidmətləri	Turizm, təhsil, səhiyyə
İstehlakçı yerini dəyişir	Birbaşa xarici investisiyalar, işçi qüvvəsinin miqrasiyası	Rezident-firmalar tərəfindən təşkil edilən səyahət (üçüncü ölkələrə)

Şəkil 35. Xidmətlər üzrə beynəlxalq sazişlər.

MUHASIBAT.AZ

- Xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarət sazişlərinin yerinə yetrilməsi mexanizmi:

1) Alıcının mobilliyi;

2) Satıcının mobilliyi;

3) Eyni zamanda həm alıcının, həm də satıcının mobilliyi yaxud xidmətin özünün mobil xarakteri.

-Xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarətin dövlət tənzimlənməsi:

-Bazara çıxışı tənzimləyən tədbirlər:
Yerli bazarda xarici istehsalçının fəaliyyətini məhdudlaşdıran yaxud qadağan edən ticarət siyasətinin vasitələrindən biri.

Bura aiddir:

1.Xidmət idxalının kvotalaşdırılması;

2.Xarici kompaniyaların yerli bazarda filiallarının yaradılmasına qoyulan məhdudiyyətlər;

3.İstehsal xidmətlərinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması;

4.İsehlakçı xidmətlərinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması;

-Milli rejimdən istifadənin məhdudlaşdırılması.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu IV.3

TEXNOLOGİYA ÜZRƏ BEYNƏLXALQ TİCARƏT

1. «Texnologiya» anlayışı.
2. Beynəlxalq ticarət və texniki tərəqqi.
3. Texnologiyanın ötürülməsi formaları.
4. Beynəlxalq texniki yardım.

1. «Texnologiya» anlayışı

Texnologiya üzrə beynəlxalq mübadilə:
Əvəzsiz olaraq yaxud kommersiya əsasında elmi-texniki nailiyyətlərin dövlətlərarası miqrasiyası

2.Beynəlxalq ticarət və texniki tərəqqi

-Texniki tərəqqi modeli.
1. Neytral texniki tərəqqi;
2. Əməktutumlu texniki tərəqqi;
3. Kapitaltutumlu texniki tərəqqi.

- Texnoloji fərqliliyin dinamik modeli.
Yeni texnologiya müvəqqəti inhisarçı mövqe yaradır;

- Məhsulun həyat sisləsi konsepsiyası.
1. Birinci mərhələ – yeni məhsul mərhələsi;
2. İkinci mərhələ – artım mərhələsi;
3. Üçüncü mərhələ – yetkinlik mərhələsi;
4. Dördüncü mərhələ – durğunluq mərhələsi;
5. Beşinci mərhələ – istehsalın dayanması mərhələsi.

MUHASIBAT.AZ

- Texnologiyanın hüquqi mühafizəsi formaları:
1. Patent;
2. Lisenziya;
3. Kopirayt;
4. Mal markası.

3.Texnologiyaların ötürülməsi formaları

1. Patent sazişləri;
2. Lisenziya sazişləri;
3. «Nou-xau»;
4. İnjinirinq.

Lisenziyaların növləri:
1. Patentləşdirilmiş;
2. Patentləşdirilməmiş;
3. Adi;
4. İstisna;
5. Tam.

Lisenziya ödənişləri:
1. Royalti;
2. Pauşal ödəniş;
3. Mənfəətdə iştirak;
4. Mülkiyyətdə iştirak.

-Ticarətin texnoloji tutumu: Ayrı-ayrı sahələr üzrə məhsul istehsalı və ticarətinin ümumi tədqiqatlara sərf edilmiş məsrəflərin xüsusi çəkisi

4.Beynəlxalq texniki yardım

MUHASIBAT.AZ

Əsas təşkili növləri:
1) Texnoloji qrantlar;
2) Texniki köməyin birgə maliyyələşdirilməsi.

-Texniki yardımın həyata keçirilməsi mexanizmi:
1) İkitərəfli;
2) Çoxtərəfli.

-Texnologiya ötürülməsini məhdudlaşdıran səbəblər:
1) Texnoloji liderlik istəyi;
2)Milli təhlükəsizlik;
3)Beynəlxalq sazişlərin şərtləri.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu IV.4

BEYNƏLXALQ TİCARƏT SİYASƏTİ

1.Xarici ticarət siyasətinin əsas formaları.
2. Xarici ticarət siyasətinin əsas vasitələri.
3. Tarif tənzimlənməsi.
4. Xarici ticarətin qeyri-tarif tənzimlənməsi.

1.Xarici ticarət siyasətinin əsas formaları

1.Azad ticarət (liberallaşdırma);
2.Proteksionizm.

- Proteksionizmin əsas növləri:

1.Selektiv proteksionizm – ayrıca götürülmüş bir ölkəyə, yaxud bir məhsula istiqamətlənir;

2.Sahə proteksionizmi – müəyyən bir sahənin xarici rəqabətdən mühafizəsi, məs: aqrar proteksionizm;

3.Kollektiv proteksionizm – ölkələr birliyi tərəfindən birliyə daxil olmayan ölkəyə istiqamətlənir;

4.Gizli proteksionizm – daxili iqtisadi siyasət metodlarından istifadə etməklə həyata keçirilir.

2.Xarici ticarət siyasətinin əsas vasitələri

MUHASIBAT.AZ

Metodlar	Ticarət siyasətinin vasitəsi	Əsasən tənzimləyir	
Tarif	Gömrük rüsumları		İdxal
	Tarif kvotası		İdxal
Qeyri-tarif			
Miqdar	Kvota Lisenziya «Könüllü məhdudlaşdırma»	İxrac İxrac	İdxal İdxal
Gizli	Dövlət alışı Yerli komponentlərin tərkibi barəsində tələb Texniki maneələr Vergi və rüsumlar		İdxal İdxal İdxal İdxal
Maliyyə	Subsidiya Kreditləşdirmə Dempinq	İxrac İxrac İxrac	

Şəkil 36. Ticarət siyasəti vasitələrinin təsnifatı.

Orta tarif (%-lə)	Qadağa	Məhdudlaşdırıcı		Sabit		Açıq		Azad
	<40-100	<25		10-15		>10		0
Miqdar məhdudiyyətləri								
Ticarətin əhatə edilən hissəsi (%-lə)	<40	>25	>10	0-10	10-25	0-25	0-10	0
İntensivlik dərəcəsi	Yüksək	İstənilən	Yüksək	Yüksək	Orta	Aşağı	Orta	0

Şəkil 37. Ticarət siyasəti vasitələrinin xarakteri.

Miqdar məhdudiyyətləri rejimi Tarif rejimi	Açıq	Sabit	Məhdudlaşdırıcı
Açıq	Azad rəqabət	Sabit	Proteksionizm
Sabit	Sabit	Sabit	Proteksionizm
Məhdudlaşdırıcı	Proteksionizm	Proteksionizm	Proteksionizm

Şəkil 38. Bütövlükdə ticarət siyasətinin xarakteri.

MUHASIBAT.AZ

3.Tarif tənzimlənməsi

- Gömrük tarifi: sadə; mürəkkəb; avtonom; avtonom-konvension.

- Gömrük rüsumlarının əsas funksiyaları:

1. Fiskal;
2. Proteksionist;
3. Balanslaşdırma.

Təsnifatın prinsipləri	Gömrük rüsumlarının növləri
1.Alınması üsuluna görə…	Advalor; spesifik; qarışıq;
2.Obyektinə görə	İdxal, ixrac, tranzit;
3.Xarakterinə görə	Mövsümi, antidempinq, kompensasiya;
4.Mənşəyinə görə	Avtonom, konvension, preferensial;
5.Stavkanın tipinə görə	Daimi, dəyişən;
6.Hesablanması üsuluna görə	Nominal; effektiv.

Şəkil 39. Gömrük rüsumlarının təsnifatı.

Əgər	Onda
A=0	$T_e=T_f$
0<A<1	T_e- müstəqil kəmiyyət
$T_n=T_{im}$	$T_e=T_n$
$T_n > T_{im}$	$T_e > T_n$
$T_n < T_{im}$	$T_e < T_n$
T_{im} yüksəlir	T_e aşağı düşür
T_{im} azalır	T_e yüksəlir
T_f yüksəlir	T_e yüksəlir
T_f azalır	T_e azalır

Şəkil 40. Effektiv idxal tarifinin sərhədləri.

MUHASIBAT.AZ

T_e- gömrük mühafizəsinin effektiv səviyyəsi;

T_n –son məhsula qoyulan nominal tarif stavkası;

T_{im} - idxal edilən hissələrə (komponentlərə) qoyulan nominal tarif stavkası;

A – son məhsulun dəyərində idxal edilən komponentlərin payı;

T_f - gömrük mühafizəsinin nominal səviyyəsi.

$$T_e = \frac{T_n - A_x \cdot T_{im}}{1 - A}$$

Effekt		Əks etdirir		İstiqamət /səbəb	
Kiçik ölkə	Böyük ölkə	Kiçik ölkə	Böyük ölkə	Kiçik ölkə	Böyük ölkə
Gəlir	Daxili gəlir	Gəlirlərin yenidən bölgüsü		İstehlakçılardan dövlətə	İstehlakçılardan dövlətə
	Ticarət şəraiti				Xarici malgöndərəndən dövlətə
Son həddə				İstehlakçılardan istehsalçılara	
Mühafizə		İtkilər		Xariclə müqayisədə daxili istehsalın az effekttivliyi	
İstehlak				Daxili istehlakın ixtisarı	

Şəkil 41. İdxal tarifinin iqtisadi effektivliyi.

- İxrac tarifi:

$$P_e = P_d (1 + T_{av});$$

buradan da

$$T_{av} = \frac{P_e - P_d}{P_d}$$

P_d – məhsulun daxili qiyməti;

P_e – ixrac qiyməti;

T_{av} – advalor tarif stavkası.

MUHASIBAT.AZ

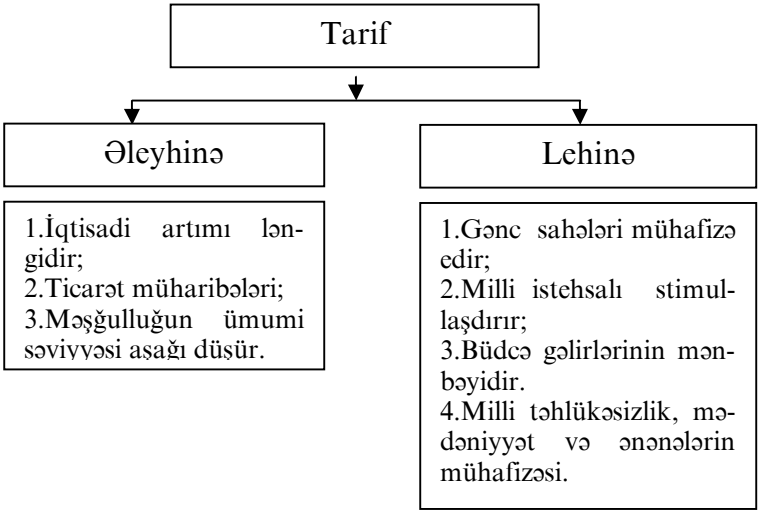

Şəkil 42. Tarifin lehinə və əleyhinə olan arqumentlər.

4.Xarici ticarətin qeyri-tarif tənzimlənməsi

1. Kvota – idxal-ixrac əməliyyatlarının miqdar məhdudiyyəti.

- İstiqamətinə görə:
a) İdxal kvotası;
b) İxrac kvotası.

- Əhatə dairəsinə görə:
a) Qlobal;
b) Fərdi.

MUHASIBAT.AZ

	İdxal tarifi	İdxal kvotası
Gəlir effekti…	Gəlirlərin istehlakçılardan büdcə istiqamətində yenidən bölgüsü	Gəlirlərin istehlakçılardan idxalçı firmalar istiqamətində yenidən bölgüsü
Məhsula olan daxili tələbin artımı	Onun idxalının artımına səbəb olur	Onun daxili qiymətinin yüksəlməsi ilə nəticələnir
İnzibatçılıq	Kompakt gömrük orqanları kifayətedicidir	Lisenziyaların bölüşdürülməsi üçün nəhəng sistemin yaradılmasını tələb edir
Məhdudlaşdırıcı effekt	İdxal qiymətlərinin dinamikasından asılıdır	İdxalı arzuedilən miqdarla dəqiq məhdudlaşdırılır

Şəkil 43. İdxal tarifi və idxal kvotasının fərqli cəhətləri.

2. Lisenziya – xarici iqtisadi fəaliyyətə verilən (dövlət orqanları tərəfindən) icazə.

- Lisenziyanın əsas növləri:
1) Birdəfəlik;
2) Baş lisenziya;
3) Qlobal lisenziya;
4) Avtomatik lisenziya.

- Lisenziyaların bölüşdürülməsi mexanizmi:
1) Hərraclar;
2) Açıq üstünlüklər sistemi;
3) Qeyri-qiymət əsaslı bölgü.

MUHASIBAT.AZ

	İdxal tarifi	İxrac tarifi
Dünya bazarında idxalın nisbi qiymətləri	Aşağı düşür	Yüksəlir
Dünya bazarında ixracın nisbi qiymətləri	Yüksəlir	Aşağı düşür
Ticarət şəraiti	Yaxşılaşır	Pisləşir
İdxal mallarının daxili qiyməti	Yüksəlir	Dəyişmir
İxrac mallarının daxili qiyməti	Dəyişmir	Yüksəlir
İxrac mallarına olan daxili tələb	Dəyişmir	Azalır
İdxal mallarına olan daxili tələb	Azalır	Dəyişmir

Şəkil 44. İdxal tarifi və ixrac subsidiyası.

-Metsler paradoksu: idxal tarifi, dünya bazarında tarifin tətbiqi nəticəsində idxalın nisbi qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi nəticəsində idxal malının qiymət səviyyəsini yüksəldir.

Dempinq: İxrac mallarının normal qiymətlərdən aşağı səviyyədə satışı

1) Epizodik dempinq;
2) Planlaşdırılan dempinq;
3) Mövsümi dempinq;
4) Talançı dempinq;
5) Daimi dempinq;
6) Əks dempinq;
7) Qarşılıqlı dempinq;
8) Valyuta dempinqi.

- Dempinq faktının müəyyənləşdirmə metodları:
1) Normal dəyər;
2) Üçüncü ölkələrlə qiymət səviyyəsinin müqayisəsi.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu V

BEYNƏLXALQ VALYUTA VƏ KREDİT MÜNASİBƏTLƏRİ

1. Beynəlxalq valyuta sisteminin mahiyyəti və strukturu.
2. Valyuta məzənnəsi iqtisadi kateqoriya kimi.
3. Valyuta siyasətinin mahiyyəti və formaları.
4. Beynəlxalq kredit münasibətləri.
5. Beynəlxalq kreditin əsas formaları.
6. Tədiyə balansı və ona təsir göstərən amillər kompleksi.

1.Beynəlxalq valyuta sisteminin mahiyyəti və strukturu

Valyuta sistemi (VS) – milli qanunvericilik və beynəlxalq sazişlər əsasında valyuta münasibətlərinin təşkili və tənzimlənməsi forması

Beynəlxalq valyuta sisteminin əsasını beynəlxalq valyuta münasibətləri təşkil edir.

Beynəlxalq valyuta münasibətləri – dünya iqtisadiyyatının subyektləri arasında maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində valyutadan istifadə ilə əlaqədar olaraq formalaşan münasibətlərdir.

- VS-nin səviyyələri:

1. Milli valyuta sistemi;
2. Regional valyuta sistemi;
3. Beynəlxalq valyuta sistemi.

MUHASIBAT.AZ

Beynəlxalq valyuta sisteminin əsas funksiyaları:

1. Beynəlxalq tədiyyə vasitələrinin (likvid resurslar) formalaşdırılması;

2. Valyuta məzənnələrinin tənzimlənməsi mexanizminin fəaliyyətinin təmini;

3. Valyuta və qızıl bazarlarının fəaliyyətinin təmini;

4. Beynəlxalq hesablaşmalar və beynəlxalq kreditləşmənin inkişafı.

Milli VS	Beynəlxalq VS
1.Milli valyuta	1.Xarici (beynəlxalq) valyuta
2.Milli valyutanın dönərlilik şərti	2.Valyutaların qarşılıqlı dönərlilik şərtləri
3. Milli valyuta pariteti	3.Fiksasiya edilmiş valyuta pariteti rejimi
4. Milli valyutanın məzənnə rejimi	4.Valyuta məzənnəsi rejimi
5.Milli iqtisadiyyatda beynəlxalq kreditlərdən istifadə qaydası	5.Valyuta təşkilatlarının beynəlxalq tənzimlənməsi
6.Valyutanın nağdılığı, yaxud yoxluğu	6.Dünya iqtisadiyyatında kreditlərdən istifadənin beynəlxalq qaydaları
7.Ölkənin beynəlxalq hesablaşmaları qaydası	7.Beynəlxalq hesablaşmaların əsas formalarının unifikasiyası
8.Valyuta və qızıl bazarının milli rejimi	8. Dünya valyuta və qızıl bazarlarının rejimi
9.Ölkənin valyuta münasibətlərini tənzimləyən milli orqanlar	9.Dövlətlərarası valyuta münasibətlərini tənzimləyən beynəlxalq qurumlar

Şəkil 45. Milli və beynəlxalq VS-nin müqayisəsi.

MUHASIBAT.AZ

2.Valyuta məzənnəsi iqtisadi kateqoriya kimi

Valyuta – xarici ölkənin pul vahidi; Beynəlxalq hesablaşma vahidi

Dünyanın 132 ölkəsinin valyutası dönərlidir.
1. Sərbəst dönərli valyuta;
2. Qismən dönərli valyuta;
3. Qapalı valyuta.

- Valyuta dönərliliyinin növləri:
1. Daxili;
2. Xarici.

Valyuta məzənnəsi: ölkənin pul vahidinin dəyərinin digər ölkənin valyuta vahidində ifadə edilmiş qiyməti

- Valyuta məzənnəsinin nəzəri əsasları.
1. Alıcılıq qabiliyyətinin pariteti (AQP) nəzəriyyəsi

- Vahid qiymət qanunu:

$$P^i_d = E_{d/f} \times P^i_f$$

P^i_d - malın ölkədaxili qiyməti;
P^i_f - həmin malın xarici ölkələrdəki qiyməti;
$E_{d/f}$ – valyuta məzənnəsi.
Buradan:

$$E_{d/f} = \frac{P^i_d}{P^i_f}$$

-Mütləq AQP nəzəriyyəsi:

MUHASIBAT.AZ

$$E_{d/f} = \frac{P_d}{P_f}$$

$E_{d/f}$ – valyuta məzənnəsi.
P^d - daxili qiymətlərin səviyyəsi;
P_f - xaricdə qiymətlərin səviyyəsi.

-Nisbi AQP nəzəriyyəsi:

$$E^1 d/f = E^0 d/f \cdot \frac{P^1 d : P^0 d}{P^1 f : P^0 f}$$

P^0_d – bazis ilində daxili qiymətlərin səviyyəsi;
P^0_f – bazis ilində xaricdə qiymətlərin səivyyəsi;
$E^0_{d/f}$ – bazis ilində valyuta məzənnəsi;
P^1_d – cari ildə daxili qiymətlərin səviyyəsi;
P^1_f – cari ildə xaricdə qiymətlərin səviyyəsi;
$E^0_{d/f}$ – cari ildə valyuta məzənnəsi;

- Alternativ üsul:

$$P_d - P_f = \frac{E_{(t+1)} - E_t}{E_t}$$

***P_d* – ölkədaxili inflyasiyanın tempi;**
***P_f* – xaricdə inflyasiyanın tempi.**

	Aiddir	Yerinə yetirilir
Vahid qiymət qanunu	Bir məhsulun qiymətinə	Homogen xammal üçün
Mütləq AQP	Qiymət səviyyəsinə bütövlükdə	Eyni məhsulların səbəti üçün
Nisbi AQP	Qiymət səviyyəsinin dəyişməsinə	Uzunmüddətli perspektivdə ticarəti aparılan mallar

Şəkil 46. AQP əsasında valyuta məzənnəsi nəzəriyyələri.

MUHASIBAT.AZ

-Faiz stavkalarının valyuta məzənnəsinə

-Xarici investisiyaların qaydası:

$$\mu = r_d - r_f - \left(\frac{E_{(t+1)} - E_t}{E_t} \right)$$

μ - investisiyadan gözlənilən gəlir;

r_d - ölkə daxilində faiz stavkası;

r_f - xaricdə faiz stavkası;

E_t – t müddəti ərzində milli valyutanın mübadilə məzənnəsi;

E_{t+1} – forvard məzənnəsi.

-Faiz stavkalarının pariteti:

$$E_{t+1} = E_t \ (r_d - r_f + 1)$$

-Fişer effekti:

$$r_d - r_f \ P_d - P_f = \frac{E_{(t+1)} - E_t}{E_t}$$

-Valyuta məzənnəsinin pul nəzəriyyəsi:

$$\frac{M^d}{P} = \frac{1}{2}\sqrt{\frac{2bY}{r}}$$

M^d – pula olan tələb;

Y – real gəlir.

-Valyuta məzənnəsinin ümumi nəzəriyyəsi.

Valyuta məzənnəsinin ümumi modeli:

MUHASIBAT.AZ

$$E_n = E_r \cdot \left[\frac{M^s{}_d}{M^s{}_f}\right] \cdot \lambda\left(\Delta E^r + (P^{t+1}d - P^{t+1}f)\right) \cdot \frac{Y_f}{Y_d}$$

Amillər		Məzənnənin hərəkəti	
		artım	azalma
1. Tədiyə balansının kəsiri	artım		x
	azalma	x	
2. Daxili qiymətlərin ümumi səviyyəsi	artım		x
	azalma	x	
3. Ölkədə real faiz stavkası	artım	x	
	azalma		x
4. İnflyasiya	artım		x
	azalma	x	
5. İdxal rüsumları və kvotası	artım	x	
	azalma		x
6. İxrac rüsumları və kvotası	artım		x
	azalma	x	
7. İxraca olan tələb	artım	X	
	azalma		x
8. İdxala olan tələb	artım		x
	azalma	x	
9. İstehsal, daxili tələb, məhsuldarlıq	artım	x	
	azalma		x
10. Pul kütləsi	artım		
	azalma	x	

Şəkil 47. Valyuta məzənnəsini müəyyənləşdirən amillər.

MUHASIBAT.AZ

- Valyuta kotirovkası: bazar mexanizmi əsasında valyutanın məzənnəsinin müəyyənləşdirilməsi

1. Birbaşa kotirovka;
2. Dolayısı ilə kotirovka;
3. Kross-kotirovka.

Spot-məzənnə: məzənə haqqında razılığa gəlindiyi anından ən çoxu 2 iş günü ərzində valyutaların mübadilə məzənnəsi.

Forvard-məzənnə: məzənnə haqqında razılığa gəlindikdən ən azı 3 gün sonra (gələcəkdə) valyutaların mübadiləsi üzrə razılaşdırılmış məzənnə.

-Valyuta məzənnəsinin hesablanan növləri:

1.Nominal valyuta məzənnəsi:

$$E_n = C_f / C_d$$

E_n – nominal valyuta məzənnəsi;
C_f- xarici valyuta;
C_d- milli valyuta.

-Real valyuta məzənnəsi:

$$E_r = E_n x \frac{P_f}{P_d}$$

E_r – real valyuta məzənnəsi;
P_f – xarici ölkənin qiymət indeksi;
P_d – öz ölkəsinin qiymət indeksi.

-Nominal effektiv valyuta məzənnəsi (NEVM)

$$E^e_n = \Sigma (P^e_n \times W_i)$$

E^e_n – nominal effektiv valyuta məzənnəsi;

MUHASIBAT.AZ

Σ_1 – i ölkəsi üzrə göstəricilərin cəmi işarəsi;

i – ölkə-ticarət partnyoru;

$P^e{}_n = \frac{E_1}{E_0}$ - hər bir ticarət partnyorunun cari ildəki nominal valyuta məzənnəsi indeksinin (E_1) bazis ilindəki (E_0) indekslə müqayisəsi;

$W_i = (X_i + IM_i) : (X_{total} \times IM_{total})$ – bir ölkənin ticarət partnyorları hesab edilən ölkələrlə ticarət dövriyyəsində hər bir ölkənin xüsusi çəkisi.

-Real effektiv valyuta məzənnəsi.

$$E^e{}_r = \Sigma_i (P^e{}_r \times W_i)$$

$E^e{}_r$ – real effektiv valyuta məzənnəsi.

- Çeviklik dərəcəsinə görə valyuta məzənnəsinin növləri:

1. Fiksasiya edilmiş məzənnə:

a) Bir valyutaya bağlanma;

b) Xarici ölkələrin valyutalarından qanuni tədiyə vasitəsi kimi istifadə;

c) Valyuta idarəçiliyi;

ç) Ümumi valyutanın xarici valyutaya bağlanması əsasında məzənnə;

d) Əsas ticarət partnyorlarından birinin valyutasına bağlanma;

e) Milli valyutanın kollektiv pul vahidinə bağlanması;

2. Məhdud səciyyəli çevik valyuta məzənnəsi.

3. Sərbəst valyuta məzənnəsi.

-Valyuta məzənnəsinin hibrid növləri:

1. Optimal valyuta məkanı;
2. Valyuta koridoru;
3. Məqsədli zonalar.

MUHASIBAT.AZ

Dəyərin dəyişməsi	Sərbəst məzənnə		Fiksasiya edilən məzənnə	
	milli valyuta	xarici valyuta	milli valyuta	xarici valyuta
Milli valyutanın məzənnəsi aşağı düşür	ucuzlaşma	bahalaşma	devalvasiya	revalvasiya
Milli valyutanın məzənnəsi yüksəlir	bahalaşma	ucuzlaşma	revalvasiya	devalvasiya
Xarici valyutanın məzənnəsi aşağı düşür	bahalaşma	ucuzlaşma	revalvasiya	devalvasiya
Xarici valyutanın məzənnəsi yüksəlir	ucuzlaşma	bahalaşma	devalvasiya	revalvasiya

Şəkil 48. Valyuta məzənnəsinin dəyişilməsi.

Məzənnənin dəyişməsinin təsiri…	Ucuzlaşma	Bahalaşma	Ucuzlaşma	Bahalaşma
	milli valyuta		xarici valyuta	
Milli məhsulların qiymətləri dünya bazarında;	azalır	artır	artır	azalır
Dünya bazarında milli məhsullarla ticarət	ixrac artır, idxal azalır	ixrac azalır, idxal artır	ixrac azalır, idxal artır	ixrac artır, idxal azalır
Milli aktivlərin və qiymətli kağızların qiymətləri	azalır	artır	artır	azalır
Kapital idxalı/ Kapital ixracı	Kapitalın idxalı artır/ixracı azalır	Kapitalın idxalı azalır/ixracı artır	Kapitalın idxalı azalır/ixracı artır	Kapitalın idxalı artır/ixracı azalır

Şəkil 49. Qiymətlərin valyuta məzənnəsinin dəyişməsindən asılılığı.

MUHASIBAT.AZ

Marşall – Lernen şərti: Milli valyutanın devalvasiyası ticarət balansının yaxşılaşmasına səbəb olur, əgər idxala olan milli tələbin və milli ixracata olan xarici tələbin elastikliyinin mütləq kəmiyyətlərinin cəmi vahiddən çoxdursa;

$$r_x + r_{im} > 1$$

r_x – ixracın elastikliyi;
r_{im} – idxalın elastikliyi.

3.Valyuta siyasətinin mahiyyəti və formaları

Valyuta siyasəti – ölkənin cari və perspektiv məqsədlərinə uyğun olaraq beynəlxalq valyuta və digər iqtisadi münasibətlər sferasının tənzimlənməsinə yönəldilən tədbirlərin məcmusu

- Valyuta siyasətinin (müxtəlif tarixi dönəmlərdə) konkret vəzifələri:

1.Valyuta böhranının aradan qaldırılması və valyuta stabilliyinin təminatı;

2. Valyuta məhdudiyyətləri, valyutanın dönərliyinin təmini;

3. Valyuta əməliyyatlarının liberallaşdırılması və s.

Valyuta qanunvericiliyi – valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarını tənzimləyən hüquqi normaların məcmusu

- Valyuta tənzimlənməsi – beynəlxalq hesablaşmaların və valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarının dövlət tərəfindən reqlamentləşdirilməsi.

MUHASIBAT.AZ

- Valyuta tənzimlənməsinin səviyyələri:
1. Özəl firmalar.
2. Milli dövlətlər.
3. Beynəlxalq.

- Valyuta tənzimlənməsinin formaları:
1. Birbaşa;
2. Dolayısı ilə.

- Valyuta siyasətinin formaları:
1. Struktur valyuta siyasəti;
2. Cari valyuta siyasəti.

- Cari valyuta siyasətinin formaları:
1. Diskont siyasəti;
2. Deviz siyasəti:
a) Valyuta müdaxiləsi;
b) Valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyası;
c) Valyuta məhdudiyyətləri;
ç) Valyutanın dönərlilik dərəcəsinin tənzimlənməsi;
d) Valyuta məzənnəsi rejimi;
e) Devalvasiya;
ə) Revalvasiya.

$$D = \frac{K_s - K_h}{K_s} \cdot 100\%$$

Burada:
D – devalvasiyanın faizi;
K_s – valyutanın köhnə məzənnəsi;
K_n – valyutanın yeni məzənnəsi.

$$R = \frac{K_n - K_s}{K_s} \cdot 100\%$$

R – revalvasiyanın faizi.

MUHASIBAT.AZ

4.Beynəlxalq kredit münasibətləri

Beynəlxalq kredit münasibətləri – dünya iqtisadiyyatının subyektləri arasında ssudaların verilməsi, istifadəsi və qaytarılması üzrə formalaşan münasibətlər

- Beynəlxalq kreditin (BK) əsas məqsədi: maksimal gəlir (faiz formasında) əldə etmək istəyidir.

- BK-in prinsipləri:
1. Müddətlilik;
2. Qaytarılan olması;
3. Ödənişlilik;
4. Təminatlı olması (maddi və hökumət zəmanətləri);
5. Məqsədli xarakter daşıması.

- BK-in subyektləri:
1. Dövlət;
2. Ölkələr qrupu;
3. Firmalar;
4. Banklar;
5. Sığorta kompaniyaları;
6. Transmilli korporasiyalar;
7. Beynəlxalq təşkilatlar;
8. Dövlət idarələri.

- BK-in funksiyaları:

1. Ölkələr arasında maddi və maliyyə resurslarının yenidən bölgüsünü təmin edir;

2. Maddi və maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadə imkanı yaradır;

3. Maddi və maliyyə resurslarının gələcəkdə rasional istifadəsi üçün onların yığımına imkan verir;

4. Beynəlxalq ticarəti genişləndirir;

MUHASIBAT.AZ

5. Dünya bazarında rəqabət metodlarından istifadə imkanı yaradır;

6. Ölkə iqtisadiyyatının struktur modernləşdirilməsi proqramının tətbiqinə şərait yaradır;

7. Borclu ölkələrin tədiyə qabiliyyətini aşağı salır.

5.BK-in əsas formaları

1. Məqsədli təyinatına görə:

a) Əlaqələndirilmiş (kommersiya krediti; investisiya kapitalı);

b) Maliyyə;

c) Qiymətli kağızların emissiyası.

2. Verilməsi formalarına görə:

a) Əmtəə;

b) Valyuta.

3.Subyektlərinə görə:

a) Xüsusi;

b) Hökumət;

c) Qarışıq;

ç)Beynəlxalq təşkilatların verdiyi kredit.

4.Təminatın xarakterinə görə:

a) Təminatı olan;

b) Bank kapitalı;

5. Müddətinə görə:

1) İfrat qısamüddətli;

2) Qısamüddətli;

3) Ortamüddətli;

4) Uzunmüddətli;

MUHASIBAT.AZ

- BK-in müasir formaları:

1) Lizinq;
2) Faktorinq;
3) Forfeytinq.

> **Forfeytinq:** nağd ödəniş müqabilində müəyyən hüquqların verilməsi

- Forfeytinqin tətbiqi:

1. İri partiyalarla avadanlıq göndərilməsi;
2. Ödənişin uzunmüddətliliyi (bir aydan 5-7 ilə qədər) və s.

MUHASIBAT.AZ

Maşın və avadanlıqların icarəsinin əsas forma və növləri

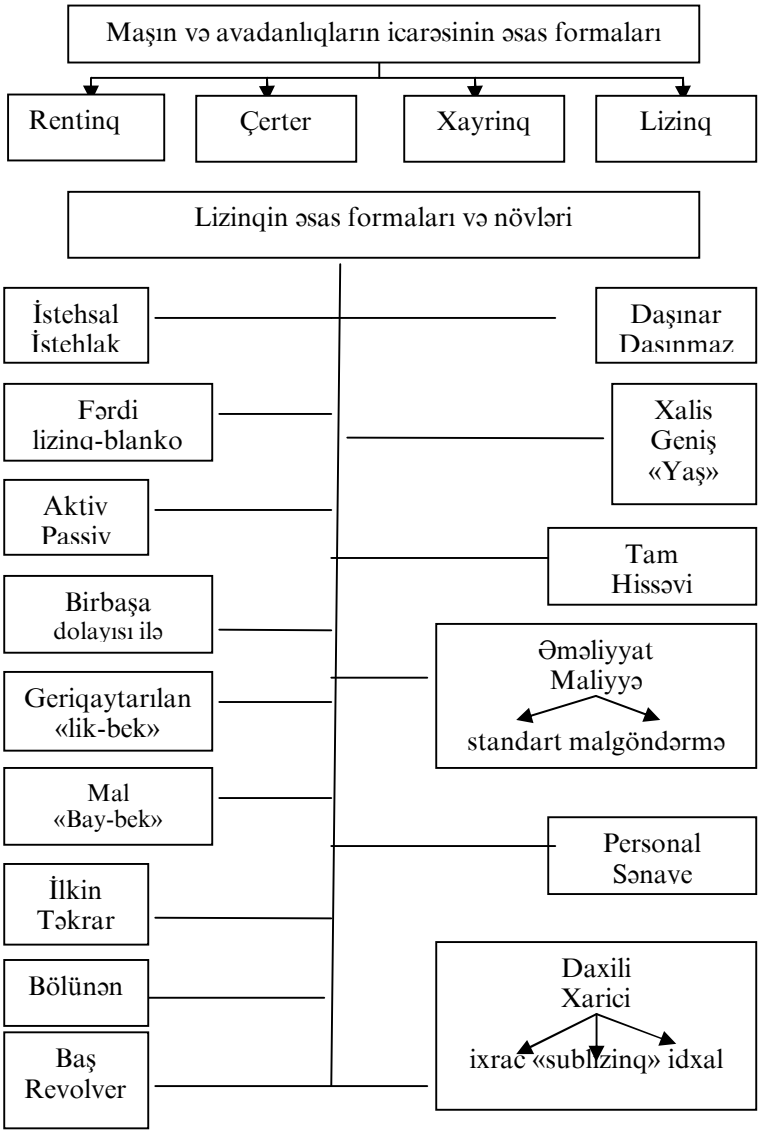

Şəkil 50. Lizinqin əsas növləri və formalarının təsnifatı.

MUHASIBAT.AZ

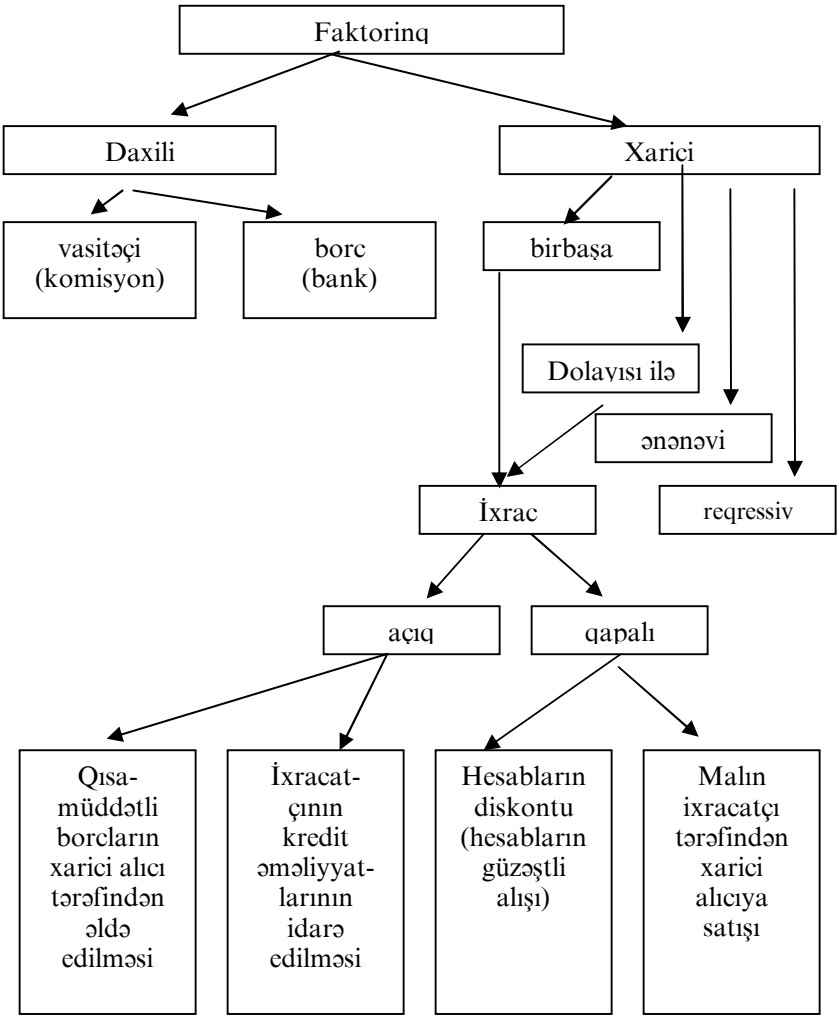

Şəkil 51. Faktorinqin əsas növləri və formalarının təsnifatı.

MUHASIBAT.AZ

6.Tədiyə balansı və ona təsir göstərən amillər kompleksi

1. Xarici ticarət balansı;
2. Xidmət və qeyri-kommersiya əməliyyatları balansı;
3. Kapitalın hərəkəti balansı.

- Tədiyə balansında əks olunur.

1. İqtisadiyyatın struktur disproporsiyası;
2. İqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlət və bazar mexanizminin müntənasibliyində baş verən dəyişikliklər;
3. Konyunktur amillər.

- Tədiyə balansına təsir göstərən amillər:

1. Dünya ölkələri arasında iqtisadi və siyasi inkişafın qeyri-bərabərliyi;
2. Beynəlxalq rəqabət;
3. İqtisadiyyatın tsiklik dəyişiklikləri;
4. Xarici dövlət xərclərinin artımı;
5. Hərbi xərclər;
6. Beynəlxalq maliyyə asılılığının güclənməsi;
7. Beynəlxalq ticarətdə baş verən dəyişikliklər;
8. Valyuta-maliyyə amilləri;
9. İnflyasiya;
10. Fövqəladə vəziyyət.

- Tədiyə balansının dövlət tənzimlənməsi metodları:

1. Deflyasiya siyasəti;
2. Devalvasiya;
3. Valyuta məhdudiyyətləri;
4. Maliyyə və pul-kredit siyasəti;
5. Xüsusi tədbirlər.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu VI

KAPİTALIN BEYNƏLXALQ MİQRASİYASI

1. Kapital ixracının nəzəri-metodoloji əsasları.
2. Kapitalın beynəlxalq miqrasiyasının mahiyyəti və səbəbləri.
3. Kapital ixracının əsas formaları.
4. Kapital ixracının müasir xüsusiyyətləri.

1.Kapital ixracının nəzəri –metodoloji əsasları

1. Neoklassik nəzəriyyə:	a) Mənfəət forması; b) Beynəlxalq ticarət və kapital ixracının alternativliyi; c) Marjinal faydalılıq konsepsiyası; ç) Tələbin müxtəliflyi; d) Marjinal məhsuldarlıq konsepsiyası; e) Real və tarazlaşdırıcı ixrac.
2. Yeni keynsçi nəzəriyyə:	a) Tədiyə balansının saldosu; b) İqtisadi dinamika modeli; c) Kapital ixracı iqtisadi aktivliyi stimullaşdırır.
3. Marksist nəzəriyyə:	a) Nisbi kapital artıqlığı.
4. Müasir MTK konsepsiyaları:	a) Firma nəzəriyyəsi; b) İnhisarçı üstünüklər; c) Texnologiya;

MUHASIBAT.AZ

ç) İntenalizasiya konsepsiyası.

Kapital ixracının modelləri:

1.İnhisarçı üstünlüklər modeli;
2.Məhsulun həyat silsiləsi modeli;
3.Marksist model;
4.Eklektik model.

2.Kapitalın beynəlxalq miqrasiyasının mahiyyəti və səbəbləri

Kapital ixracı: Kapitalın bir hissəsinin ölkənin milli dövriyyəsindən çıxarılıb, digər ölkənin milli dövriyyəsinə bu və ya digər formada daxil edilməsi deməkdir.

Kapital ixracının meydana çıxmasının müqəddəm ilkin şərtləri:

1. Kapitalın təmərküzləşməsi;
2. Dünya bazarının formalaşması.

Kapital ixracının konkret səbəbləri:

1. Daha yüksək mənfəət əldə etmək istəyi;
2. Texniki-iqtisadi səbəblər;
3. İqtisadi və siyasi sabitsizlik.

Ənənəvi –tarixi səbəblər:

1. Təbii resursların məhdudluğu;
2. İşçi qüvvəsinin dəyəri;
3. Zəmanətli bazar payı;
4. Xarici ölkə iqtisadiyyatının daxildən «zəbt» edilməsi imkanı.

MUHASIBAT.AZ

Valras qaydası: ölkənin idxalatının dəyəri-ixracın dəyəri, xarici aktivlərin satışı və onlar üzrə alınan faizlərin dəyərcə cəminə bərabərdir.

$$IM = X + NA + NR$$

IM – idxal;
X – ixrac;
NA – aktivlərin xalis satışı;
NR – faizlərin xalis alışı.

$$NA = IM - X - NR$$

3.Kapital ixracının əsas formaları

Təsnifatın prinsipləri	Kapital ixracının formaları
1. Mənşəyinə görə	Xüsusi; Dövlət.
2. Xarakterinə görə	Sahibkar kapitalı; ssuda kapitalı.
3. Müddətinə görə	Qısa-,orta və uzunmüddətli.
4. Məqsədinə görə	Birbaşa və portfel investisiyaları

Şəkil 52. Kapitalın beynəlxalq miqrasiyasının təsnifatı.

1. Birbaşa investisiyalar	Xaricdə; Ölkə daxilində	Uzunmüddətli qarşılıqlı iqtisadi mənafe yaradan kapitalın miqrasiyası
2. Portfel investisiyaları	Aktivlər; Passivlər	Kapitalın miqrasiyası qiymətli kağızların alqı-satqısı ilə əlaqədardır
3. Sair investisiyalar	Aktivlər; Passivlər	Dövlətlərarası kreditlər və bank depozitləri ilə bağlı kapitalın miqrasiyası
4. Ehtiyat aktivləri	Monetar qızıl; SDR; BVF-nun ehtiyat mövqeləri; Xarici valyuta	Tədiyə balansında kəsirin ötürülməsində istifadə edilməsi mümkün olan aktivlərlə bağlı kapitalın miqrasiyası

Şəkil 53. Kapitalın beynəlxalq miqrasiyasının funksional bölgüsü.

MUHASIBAT.AZ

4.Kapital ixracının müasir xüsusiyyətləri

1) Ümumkapital ixracında dövlətin xüsusi çəkisinin artması;

2) İnvestisiyaların miqrasiyasının sənayecə inkişaf etmiş ölkələr arasında daha da güclənməsi;

3) Ümumkapital ixracında birbaşa investisiyaların payının artımı;

4) Maliyyə resurslarının nisbi müstəqilliyi və vəsiatlərin xalis ötürülməsinin intensivləşməsi.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu VII

BİRBAŞA XARİCİ İNVESTİSİYALAR

1. Birbaşa xarici investisiyaların mahiyyəti və tərkibi.
2. Birbaşa xarici investisiyaların miqrasiyasının səbəbləri.
3. İnvestisiya iqlimi və investisiya riskləri.
4. Birbaşa investorların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi üsulları.

1.Birbaşa xarici investisiyaların mahiyyəti və tərkibi

Birbaşa xarici investisiya: istehsal təyinatlı kapital ixracı.

- Birbaşa investisiyalara aiddir:

1. Kompaniyalar tərəfindən xarici ölkələrə kapital qoyuluşu;
2. Mənfəətin investisiya kimi qoyuluşu;
3. Korporasiya daxili kapital ötürmələri.

-Xarici investisiyalı müəssisələr:

1)Qız kompaniyaları;
2)Assosiasiyalar;
3)Filiallar.

2.Birbaşa xarici investisiyaların miqrasiyasının səbəbləri

-Kapitalın ixracının əsas motivləri:

1.Texnoloji liderlik;
2. İşçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsində üstünlük;
3. Reklamda üstünlük;

MUHASIBAT.AZ

4. Miqyasdan əldə edilən qənaət;
5. Korporasiyanın ölçüləri;
6. İstehsalın təmərküzləşməsi dərəcəsi;
7. Təbii resurslar;
8. Sair səbəblər.

- Kapitalın idxalının əsas motivləri:
1. Texnoloji liderlik;
2. İşçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsi;
3. Reklamda üstünlük;
4. Miqyasdan əldə edilən qənaət;
5. Korporasiyanın ölçüləri;
6. İstehsalın təmərküzləşməsi dərəcəsi;
7. Kapitala olan tələbat;
8. Milli filialların sayı;
9. İstehsal xərcləri;
10. Daxili bazarın mühafizəsi səviyyəsi;
11. Bazarın tutumu;
12. Sair amillər.

3.İnvestisiya iqlimi və investisiya riskləri

İnvestisiya iqlimi – xarici investorun nöqteyi-nəzərincə ölkədə sosial-iqtisadi və siyasi situasiyanın qiymətləndirilməsi

İnvestisiya riski – potensial investor tərəfindən ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş vəsaitin (investisiyanın) itirilməsi ehtimalı (təhlükəsi)

- İnvestisiya risklərinin təsnifatı:
1. Siyasi risk;
2. Maliyyə riski;
3. Xarici ticarət riski;
4. İstehsal riski.

MUHASIBAT.AZ

- İnvestisiya risklərinin qiymətləndirilməsi metodikası: mənfi və müsbət cəhətlər.

- İnvestisiya riskinin dərəcəsinin aşağı salınması metodları:

1. «Risk üçün mükafat»;
2. Ehtiyat fondunun yaradılması;
3. Siyasi riskdən sığorta.

4.Birbaşa investorların dövlət tərəfindən dəstəklənməsi üsulları

1.Dövlət zəmanəti;
2.Xarici investisiyaların sığortası;
3.İnvestisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi;
4.İkiqat vergiqoymanın aradan qaldırılması;
5.İnzibati və diplomatik dəstək.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu VIII

İŞÇİ QÜVVƏSİNİN BEYNƏLXALQ MİQRASİYASI (İQBM)

1. İşçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyasının mahiyyəti və prinsipləri.
2. İQBM-nın əsas növləri və beynəlxalq əmək bazarları.
3. İQBM-nın tənzimlənməsi.
4. İQBM-nın sosial-iqtisadi nəticələri.
5. Müasir dövrdə İQBM-n inkişafının əsas xüsusiyyətləri.

1.İQBM-nın mahiyyəti və prinsipləri

İQBM-n əsas səbəbləri:

1.Demoqrafik artımın sürətlənməsi;

2. Ölkələrarası iqtisadi inkişaf səviyyələrinin qeyri-bərabərliyi;

3. ETİ-ın inkişafı;

4. Ayrı-ayrı ölkələrin sosial-siyasi inkişafı;

5. Milli təsərrüfatda iqtisadi situasiya.

- Əsas anlayışlar:

1. Miqrasiya - işçi qüvvəsinin ölkələrarası yerdəyişməsi;

2. Emiqrasiya – əhalinin müəyyən kontingentinin ölkədən çıxıb getməsi;

3. İmmiqrasiya – əhalinin müəyyən kontingentinin ölkəyə gəlişi;

4. Reemiqrasiya - emiqrantların öz ölkələrinə qayıdışı.

İQBM-nın əsas konkret səbəbləri:

1. Əmək qabiliyyətli əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı olması;

MUHASIBAT.AZ

2. Əsas immiqrasiya mərkəzlərində stabil və yüksək əmək haqqı;
3. Əmək şəraitinin daha yüksək səviyyəsi;
4. İmmiqrasiya ölkələrində sosial imkanların genişliyi;
5. İmmiqrasiya ölkələrində təbiətin mühafizəsi səviyyəsi;
6. Siyasi səbəblər;
7. Hərbi səbəblər;
8. Milli və dini səbəblər;
9. Mədəni səbəblər.

2.İQBM-nın əsas növləri

- Əhalinin yerdəyişməsinin xarakteri:
1. Daxili miqrasiya;
2. Xarici miqrasiya;
3. İnteqrasiya miqrasiyası.

- Miqrasiyanın həyata keçdiyi vaxt:
1. Son miqrasiya (geriqayıtmayan);
2. Müvəqqəti miqrasiya (geri qayıdan);
3. Mövsümi miqrasiya;
4. Tez-tez təkrarlanan miqrasiya.

- Hərəkətlərin istiqamətləri:
1) Emiqrasiya;
2) İmmiqrasiya;
3) Reemiqrasiya.

- İQBM-nın təşkili:
1) Könüllü;
2) Təşkil edilmiş;
3) Qeyri-leqal;
4) Məcburi.

MUHASIBAT.AZ

- Peşəkar və keyfiyyət tərkibi:
1) Fəhlələrin miqrasiyası;
2) Mütəxəssislərin miqrasiyası;
3) Humanitar peşəkarların miqrasiyası;
4) Aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsinin miqrasiyası;
5) Yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin miqrasiyası;
6) «Ağıl axını».

- Beynəlxalq əmək bazarları:
1. Qərbi Avropa;
2. ABŞ;
3. Yaxın Şərq (neft ixracatçısı olan ölkələr);
4. Avstraliya;
5. Asiya-Sakit okean regionu;
6. Latın Amerikası;
7.Afrika.

3.İQBM-nın tənzimlənməsi

-Tənzimləmənin əsas metodları:
1.İnzibati-hüquqi:
a)Milli qanunvericilik;
b)Milli immiqrasiya xidmətləri;
c)Dövlətlərarası sazişlər.

2. İqtisadi:
a) Əcnəbi işçilərin cəlb edilməsi;
b) Cəlb edilmə prosesində xüsusi vasitəçilərdən istifadə;
c) Lisenziya verilməsi (xaricdən işçiləri cəlb etmək üçün).

- Tənzimləmənin səviyyələri:
1. Milli səviyyə;
2. Beynəlxalq səviyyə;
3. İnteqrasiya səviyyəsi.

MUHASIBAT.AZ

- Tənzimləmə siyasətini həyata keçirən orqanlar:

1. Milli səviyyə:
a) Əmək Nazirliyi;
b) Ədliyyə Nazirliyi;
c) Daxili İşlər Nazirliyi;
ç) Milli miqrasiya xidmətləri;
d) Vasitəçi miqrasiya firmaları.

2. Beynəlxalq səviyyə:
a) Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT);
b) Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMT).

4.İQBM-nın sosial-iqtisadi nəticələri

İxracatçı ölkə	İdxalçı ölkə
1. İşsizliyin azalması	1. İşçi qüvvəsinin sayının artması
2. Milli gəlirin azalması	2. İşçi qüvvəsinin dəyərinin azalması
3. Məhsul buraxılışının həcminin azalması	3. Qeyri-prestijli sahələrin işçi qüvvəsi ilə təmini
4. Elmi-texniki potensialın artım tempinin azalması	4. Elmi—texniki potensialın artım tempinin yüksəlməsi
5. İşçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsinin yüksəlməsi	5. Milli gəlirin artımı
6. Sosial gərginliyin azalması	6. Məhsul buraxılışının artımı
7. Valyuta axını	7. Sosial gərginliyin güclənməsi

Şəkil 54. İQBM-nın sosial-iqtisadi nəticələri.

MUHASIBAT.AZ

5.Müasir dövrdə İQBM-nın inkişafının əsas xüsusiyyətləri

1. Ümummiqrasiya axınında İQBM-nın üstünlüyü;
2. Demoqrafik amillərin rolunun artması;
3. İQBM-nın coğrafiyasının genişlənməsi;
4. İQBM-nın miqrasiyının genişlənməsi;
5. Miqrasiya axınlarının strukturunun genişlənməsi;
6. MİqrasiyaformalarınınGenişlənməsi;
7. Qeyri-leqal miqrasiyanın artımı;
8. Miqrasiya axınında yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin xüsusi çəkisinin yüksəlməsi;
9. İQBM-nın qlobal xarakteri;
10. İQBM-nın intensiv xarakteri.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu IX

BEYNƏLXALQ İQTİSADİ İNTEQRASİYA (Bİİ)

1. İqtisadi inteqrasiyanın mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri.
2. Bİİ-n nəzəri əsasları.
3. Bİİ-n formaları.
4. İnteqrasiya proseslərinin regional xüsusiyyətləri.
5. İqtisadi inteqrasiyanın müasir problemləri.

1.Bİİ-n mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri

İqtisadi inteqrasiya: dünya ölkələrinin milli təsərrüfatlarının yüksək səviyyəli qarşılıqlı iqtisadi tamamlama və əmək bölgüsü əsasında həyata keçirilən siyasi-iqtisadi bütövləşməsi prosesidir.

- İqtisadi inteqrasiyanın coğrafiyası:
1. Regional;
2. Beynəlxalq.

- İqtisadi inteqrasiyanın səviyyələri:
1. Makrosəviyyə;
2. Mikrosəviyyə.

- İqtisadi inteqrasiyanın istiqamətləri:
1. İstehsal inteqrasiyası;
2. Tədavül inteqrasiyası.

MUHASIBAT.AZ

- İqtisadi inteqrasiyanın əsas xüsusiyyətləri:

1. Üzv – ölkələrin milli iqtisadiyyatlarının yaxınlaşması, qarşılıqlı uyğunluğu və çulğalaşması;
2. Milli iqtisadiyyatlarda bu proseslə əlaqədar olan köklü struktur dəyişiklikləri;
3. Üzv – ölkələrin iqtisadiyyatını birləşdirən beynəlxalq iqtisadi komplekslərin formalaşması;
4. İqtisadi inteqrasiya prosesinin məqsədyönlü tənzimlənməsi zərurəti;
5. İnteqrasiyanın əsasən regional səciyyə daşıması;
6. İnteqrasiya prosesinin dönməzliyi.

2.Bİİ-n nəzəri əsasları

- İnteqrasiya prosesinin modelləri:

1. Neoklassik model;
2. Dirijist model;
3. «Kollektiv özünü təchizetmə» modeli.

MUHASIBAT.AZ

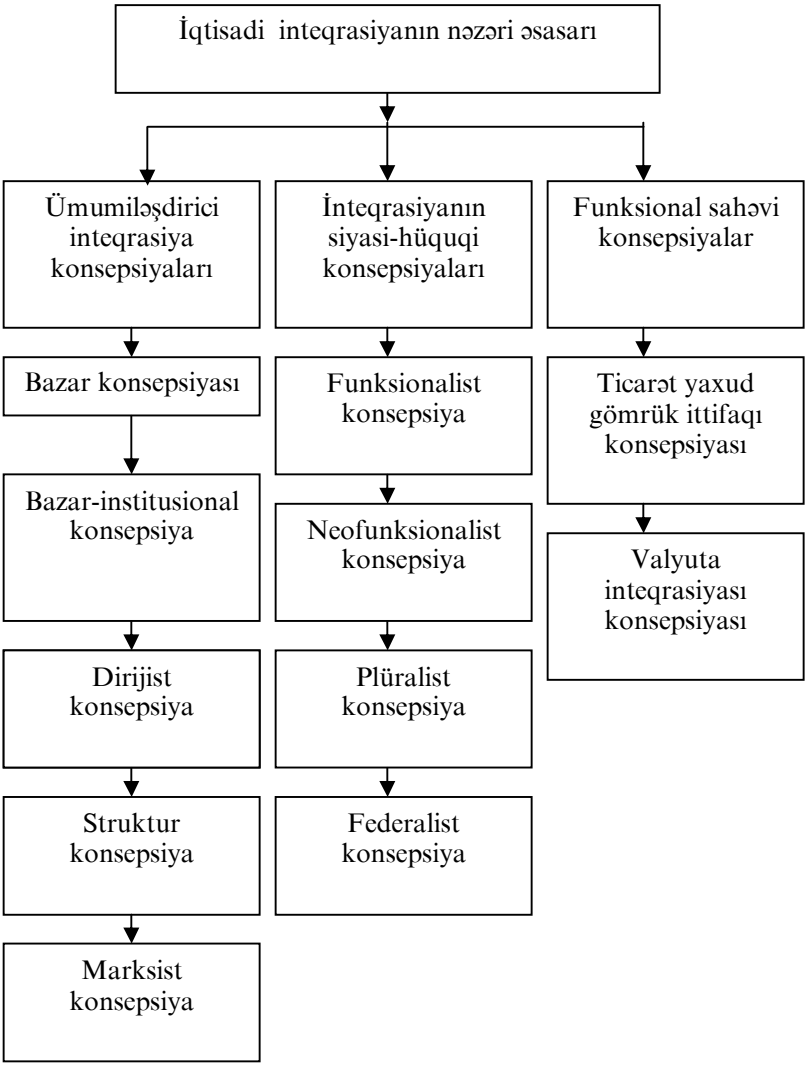

Şəkil 55. İqtisadi inteqrasiya konsepsiyalarının təsnifatı.

MUHASIBAT.AZ

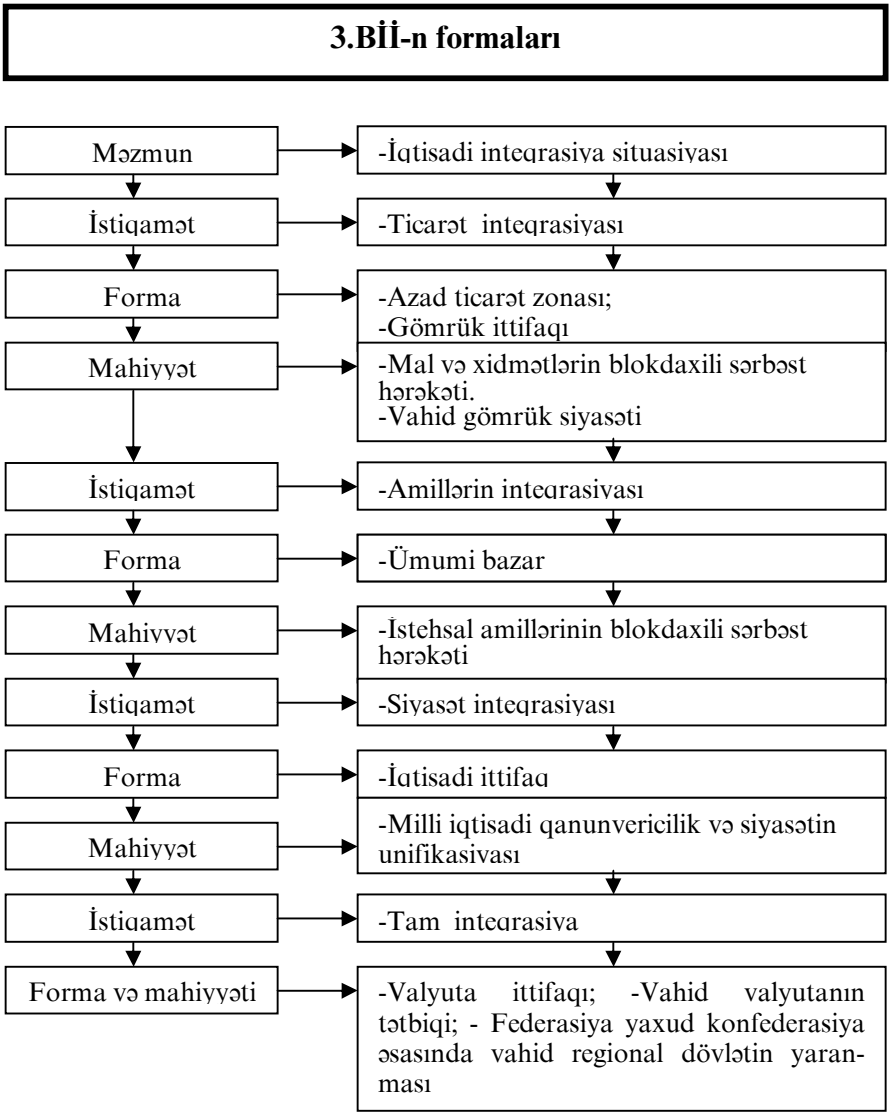

Şəkil 56. İqtisadi inteqrasiyanın təsnifatı.

MUHASIBAT.AZ

Şəkil 57.

MUHASIBAT.AZ

5.İqtisadi inteqrasiyanın müasir problemləri

1. İstehsal problemi;
2. Qütbləşmə;
3. Sənayeləşmə problemi;
4. İnfrastruktur problemi;
5. Valyuta problemi;
6. İnteqrasiyaya qoşulan ölkələrdə qarşıdurma;
   a) Aktiv rəqib → potensial rəqib;
   b) Aktiv tamamlayıcı → potensial rəqib;
   c) Aktiv rəqib → potensial tamamlayıcı;
   ç) Aktiv tamamlayıcı → potensial rəqib.
7. İqtisadi regionalizmin «qapalı» xarakteri;
8. Dövlətlərarası siyasi münasibətlər;
9. Dövlət müstəqilliyi problemi.

MUHASIBAT.AZ

Mövzu X

BEYNƏLXALQ İQTİSADİYYATIN TƏŞKİLATİ-HÜQUQİ ƏSASLARI VƏ TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMLƏRİ

1. Beynəlxalq iqtisadiyyatın (Bİ) fəaliyyət göstərdiyi mühit.
2. Bİ-n fəaliyyətinin hüquqi prinsipləri.
3. Bİ-n çoxtərəfli tənzimləmə mexanizmi.
4. Beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi.
5. İstehsal amillərinin beynəlxalq miqrasiyasının tənzimlənməsi.
6. Beynəlxalq makroiqtisadiyyatın tənzimlənməsi.

1.Beynəlxalq iqtisadiyyatın fəaliyyət göstərdiyi mühit

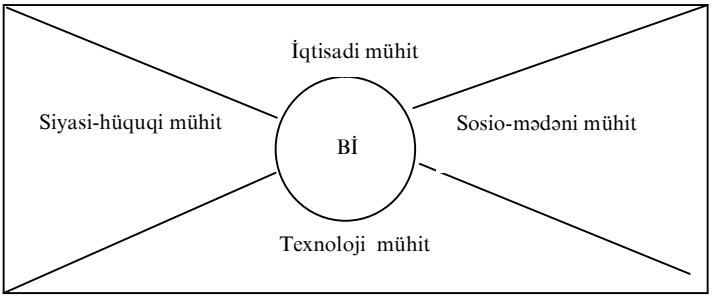

Şəkil 58. Bİ-n mühiti.

- Siyasi – hüquqi mühit:
1) Ölkədə siyasi-hüquqi rejim;
2) İqtisadiyyatın idarəedilməsi modeli;
3) Siyasi sabitliyin səviyyəsi;
4) Siyasi riskin səviyyəsi;

MUHASIBAT.AZ

a) Konfiskasiya;
b) Milliləşdirmə;
c) Mülkiyyətə sahiblikdən məcburi məhrumetmə;
ç) Terrorizm.

- İqtisadi mühit:
1. Ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi;
2. Sənayenin inkişaf səviyyəsi;
3. ETP-n inkişaf səviyyəsi;
4. Əhalinin həyat səviyyəsi;
5. İqtisadi ənənələr;
6. Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf səviyyəsi.

- Sosio-mədəni mühit:
1. Demoqrafik struktur;
2. Siyasi yönümlülük;
3. Din;
4. Əməyə münasibət;
5. Ətraf mühitə münasibət;
6. Sosial mövqeyə münasibət.

- Texnoloji mühit:
1. Ölkənin enerji təminatı;
2. Ölkənin nəqliyyat təminatı;
3. Ölkənin informasiya təminatı.

2.Bİ-n fəaliyyətinin hüquqi prinsipləri

- Beynəlxalq səviyyə:
1. Suverenitet;
2. Dinc yanaşı yaşama;
3. Bərabərhüquqluluq;
4. Ədalətsizliyin aradan qaldırılması;
5. Beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsi;
6. Bİ-n inkişafı prinsipi;

MUHASIBAT.AZ

7. Mübahisələrin sülh yolu ilə həlli;
8. İnsan haqlarına hörmət;
9. Qarşılıqlı yardım;
10. Qarşılıqlı faydalılıq;
11. Ayrı-seçkiliyin olmaması;
12. Fəaliyyət formasının sərbəst seçimi;
13. Əlverişli rejim;
14. Milli rejim;
15. Milli qanunvericiliyə bütün subyektlər tərəfindən sözsüz əməl edilməsi;
16. Daxili işlərə qarışmaq;
17. Dənizə sərbəst çıxışın olması.

- Milli səviyyə:
1. Suverenitet;
2. Azadlıq;
3. Bərabərlik;
4. Qanunların aliliyi;
5. Mənafelərin qorunması;
6. Mübadilənin ekvivalentliyi.

3.Bİ-n çoxtərəfli tənzimləmə mexanizmləri

- Beynəlxalq təşkilatlar sistemi.
Əsas beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar:
1. Beynəlxalq Valyuta Fondu (makroiqtisadi siyasət).
2. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ticarət siyasəti).
3. Ümumdünya Bankı (struktur siyasət).
4. BMT-sistemi (sosial siyasət).

Beynəlxalq iqtisadiyyatın problemləri üzrə məsləhətçi ölkə qrupları:
1. «Beşlər» qrupu.
2. «Yeddilər» qrupu.
3. «Səkkizlər» qrupu.

MUHASIBAT.AZ

4. «Doqquzlar» qrupu.
5. «Onlar» qrupu.
6. «On birlər» qrupu.
7. «On beşlər» qrupu.
8. «İyirmi dördlər» qrupu.
9. «Yetmiş yeddilər» qrupu.

- Beynəlxalq iqtisadiyyatda beynəlxalq təşkilatların yerinə yetirdiyi funksiyalar:

1. Kömək göstərilməsi;
2. Müşahidə;
3. Nəzarət;
4. Tənzimləmə.

4.Beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi

- Ticarət və Tariflər üzrə Baş Saziş /Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT)

İllər	Keçirildiyi yer	Predmet	Ölkələrin sayı
1947	Cenevrə	Tariflər	23
1949	Annesi	Tariflər	13
1951	Torkay	Tariflər	38
1956	Cenevrə	Tariflər	26
1960-1961	Cenevrə (Dillonraund)	Tariflər	26
1964-1967	Cenevrə (Kennediraund)	Tariflər və antidempinq tədbirləri	62
1973-1979	Cenevrə (Tokioraund)	Tariflər, qeyri-tarif tədbirləri, çərçivə sazişləri	102
1986-1994	Cenevrə (Uruqvayraund)	Tariflər, qeyri-tarif tədbirləri, xidmət ticarəti, mübahisələrin tənzimlənməsi, intellektual mülkiyyət, ÜTT-nın yaradılması, ticarət və ətraf mühit	132

Şəkil 59. QATT çərçivəsində keçirilmiş raundlar.

MUHASIBAT.AZ

- ÜTT-nın əsas funksiyaları;

1. Çoxtərəfli ticarət sazişlərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət;
2. Çoxtərəfli ticarət danışıqlarının aparılması;
3. Ticarət mübahisələrinin həllinə yardım edilməsi;
4. Beynəlxalq ticarət və ticarət siyasətinin inkişafı üzərində nəzarət;
5. Texniki kömək göstərilməsi;
6. Ticarət siyasəti problemləri üzrə digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq.

- Çoxtərəfli ticarət sisteminin kardinal prinsipləri:

1. Ayrı-seçkiliyin olmaması;
2. Liberallaşdırma;
3. Yalnız ÜTT-nın qaydalarına əsaslanmaqla idxalın məhdudlaşdırılması təbdirlərinin tətbiqi;
4. Ticarət siyasətinin anlaşıqlılığı;
5. Rəqabətin stimullaşdırılması.

- Xidmət ticarəti üzrə Baş Saziş.

- YUNKTAD- siyasi məsləhətləşmələr.

- YUNKTAD-ın fəaliyyətinin nəticələri:

1. Mallar üzrə Ümumi Fondun yaradılması;
2. Ümumi preferensiya sistemi;
3. Ən yoxsul ölkələrə siyasi dəstək;
4. Texniki kömək.

- YUNKTAD-ın əsas funksiyaları:

1. İnkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin beynəlxalq ticarət sisteminə inteqrasiyasına yardım etmək;
2. Yoxsul ölkələrin ən mühüm ehtiyaclarının ödənilməsi;
3. Qloballaşma, inkişaf, beynəlxalq ticarət, investisiya və xidmət problemləri üzrə çoxtərəfli dialoqun keçirilməsi.

MUHASIBAT.AZ

- İnvestisiyaya zəmanət verilməsi üzrə çoxtərəfli agentlik (MAQİ).

- Əsas funksiyaları:

1. Zəmanətlərin verilməsi vasitəsi ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrə investisiya axınlarının güclənməsinə dəstək verilməsi;
2. İnvestisiya axınlarına yardım göstərmək məqsədi ilə informasiyaların toplanması, tədqiqi və yayılması;
3. Texniki kömək göstərilməsi və investisiya problemləri ilə bağlı məsləhətləşmələrin aparılması.

- İnvestisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi üzrə beynəlxalq mərkəz (ICSID).

- Beynəlxalq əmək təşkilatı (MOT).

- Əsas funksiyaları:

1. Tam məşğulluq və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etmək məqsədi ilə milli proqramların hazırlanmasına yardım etmək;
2. Peşə hazırlığı və təhsil üçün bərabər şəraitin yaradılması;
3. Əmək, səhiyyə və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması;
4. Menecment və əmək arasında əməkdaşlıq və kollektiv danışıqlar aparılması hüququnun qəbul edilməsi.

- Texnologiyanın miqrasiyası.

- Üç əsas təşkilat məşğul olur:

ÜTT, WIPO və PROON.

- TRİPS: intellektual mülkiyyət hüququnun ticarətlə bağlı aspektləri haqqında ÜTT-nın Sazişi;

- WIPO: İntellektual mülkiyyət üzrə beynəlxalq təşkilat.

- PROON: BMT-nin İnkişaf Prqoramı.

MUHASIBAT.AZ

6.Beynəlxalq makroiqtisadiyyatın tənzimlənməsi

- Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF).

- Əsas funksiyaları:
1. Nəzarət;
2. Maliyyə yardımı;
3. Texniki yardım.

- Maliyyələşdirmənin əsaslandırılmış bağlılığı.
- Paris və London klubları:
Xarici borclar problemi.
1) Toronto şərti;
2) London şərti;
3) Neapol şərti;
4) Lion şərti.

MUHASIBAT.AZ

TÖVSİYƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYAT

1. **М.З.Бор** — **История мировой экономики; М:1998**
2. **Е.Ф.Авдокушин** — **Международные экономические отношения; М:1999.**
3. **А.Киреев** — **Международная экономика; М:1997.**
4. **Г.Г.Овчинников** — **Международная экономика. Санкт-Петербург – 1998.**
5. **В.Б.Буглай, Н.Н.Ливенцев** — **Международные экономические отношения; М:1996.**
6. **W.Ethier** — **Modern International Ekonomics. Vol I-II. 2 nd edition, Cpringer-Verlag, 1994.**
7. **К.А.Семенов** — **Международные экономические отношения; М:1998.**
8. **А.Иголкин, В.Мотылев** — **Международное разделение труда: модели, тенденции, прогнозы. М: 1988.**
9. **П.Линдерт** — **Экономика мирохозяйственных связей; М: 1992.**
10. **Экономическая безопасность (под.редак. В.К.Сенчагова); М: 1998.**
11. **М.Пебро** — **Международные экономические,**

MUHASIBAT.AZ

валютные и финансовые отношения. М: 1994.

12. Основы внешнеэкономических знаний (под ред. И.Фаминского) М: 1994.

13. Организация внешнеэкономических связей (под.ред. А.Коробкина). М: 1993.

14. Sachs J; Larrain F. Macroeconomics in the Global Economy –N.Y.Irwin, 1993.

15. И.Я.Носкова, Л.М.Максимова Международные экономические отношения; М:1995.

16. Ə.İ.Bayramov Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika; Bakı – 1997.

17. С.И.Долгов Глобализация экономики; М: 1998.

18. В.Ломакин Мировая экономика; М: 1998.

19. .Халевинская, И.Крозе Мировая экономика; М: 1999.

20. А.Фомичев Международная торговля; М: 1998.

MUHASIBAT.AZ

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ……		3
Mövzu I	Beynəlxalq iqtisadiyyat: mahiyyəti, formalaşması və inkişaf qanuna-uyğunluqları……	4
Mövzu II	İstehsal amillərinin beynəlxalq bölgüsü……	14
Mövzu III	Beynəlxalq iqtisadiyyatın struktur elementləri……..	19
Mövzu IV	Beynəlxalq ticarət və ticarət siyasəti……..	27
Mövzu IV.1	Beynəlxalq ticarətin nəzəri əsasları….	27
Mövzu IV.2	Mal və xidmətlər üzrə beynəlxalq ticarət…….	39
Mövzu IV.3	Texnologiya üzrə beynəlxalq ticarət…….	47
Mövzu IV.4	Beynəlxalq ticarət siyasəti…….	50
Mövzu V	Beynəlxalq valyuta və kredit münasibətləri…….	57
Mövzu VI	Kapitalın beynəlxalq miqrasiyası……	74
Mövzu VII	Birbaşa xarici investisiyalar…….	78
Mövzu VIII	İşçi qüvvəsinin beynəlxalq miq-rasiyası…….	81
Mövzu IX	Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya (Bİİ)…	86
Mövzu X	Beynəlxalq iqtisadiyyatın təşkilati-hüquqi əsasları və tənzimlənməsi problemləri……..	92
Tövsiyə edilmiş ədəbiyyat……..		99

MUHASIBAT.AZ

Yığılmağa verilmiş
Çapa imzalanmış
Nəşrin formatı
Ofset üsulu ilə
Şərti çap vərəqi
Tirajı . Sifariş .

MUHASIBAT.AZ

MUHASIBAT.AZ

MUHASIBAT.AZ